

A PÉCSI PÜSPÖKI SZÉK 1926-OS BETÖLTÉSE*

A kalocsai érseki székhely betöltésének 1923-tól két évig húzódó procedúrája a püspökök kinevezésében alkalmazandó gyakorlat kialakításának jelentős állomása volt, különösen, hogy ez volt az első olyan alkalom, amikor a király nélküli királyságban a főkegyúri jog szünetelése idején sor került egy püspöki székhely betöltésére. Így méltán keltette fel a történészek érdeklődését. Közülük mind Csizmadia Andor, mind pedig Salacz Gábor rendkívül alaposan és részletekbe menően tárgyalta a kérdést.¹ A pécsi püspöki kinevezést azonban ennek függelékeként, kevésbé részletesen mutatták be, vatikáni levéltári források bevonása nélkül. Erre nem is volt lehetőségük, hiszen az 1922–1939-ig terjedő időszak szentszéki forrásai csak 2006-ban váltak kutathatóvá.² Így csak a hazai források és a korabeli sajtó segítségével tájékozódhattak arról, hogyan próbáltak a magyar kormány, illetve képviselői és az érintettek a leendő püspök személyével kapcsolatban taktikázni; hogyan került Virág Ferenc szekszárdi plébános a pécsi püspöki székhelybe; vagy mi állt a nunciatúrai sajtócafolat hátterében, amikor indiszkréción folytán idő előtt napvilágra került a jelölt személye. Tanulmányomban ezeket a kérdéseket válaszolom meg vatikáni és hazai levéltári források segítségével.

* Készült az MTA–PPKE Fraknoi Vilmos Római Történeti Kutatócsoport keretében, a 128346-os számú A szentszéki–magyar kapcsolatok 20. századi ismeretlen fejezetei című NKFI PD Ösztöndíj támogatásával.

¹ *Csizmadia Andor*: A magyar állam és az egyházak jogi kapcsolatainak kialakulása és gyakorlata a Horthy korszakban. Bp. 1966. 276–301.; *Salacz Gábor*: A főkegyúri jog és a püspökök kinevezése a két világháború között Magyarországon. Bp. 2002. 43–97. Szintén foglalkoztak a kérdéssel: *Gergely Jenő*: A katolikus egyház története Magyarországon 1919–1945. Bp. 1997. 22., 54–57., 58., 59.; *Lakatos Andor*: Gróf Zichy Gyula a kalocsai érseki székhelyen (1923–1942). In: Emlékkötet Zichy Gyula tiszteletére. Szerk. Horváth István – Kikindai András. Bp.–Pécs 2007. 111–116.; *Uő*: A Kalocsai Érsekség 100 esztendeje (1909–2009). A Kalocsa-Bácsi Érsekségtől a Kalocsa-Kecskeméti Főegyházmegyéig. Pozsony 2009. 19–28.; *Fejérdy András*: A Szentszék és a püspöki hűségkü új szövegének megállapítása 1924-ben. In: Magyarország és a Szentszék diplomáciai kapcsolatai 1920–2015. Szerk. Uő. Bp. 2015. 107–145.; *András Fejérdy*: La Santa Sede e la definizione del nuovo testo del giuramento di fedeltà allo stato nel 1924. In: Rapporti diplomatici tra la Santa Sede e l'Ungheria (1920–2015). A cura di András Fejérdy. (Atti e documenti 45.) Città del Vaticano 2016. 139–167.; *Tóth Krisztina*: Prohászka Ottokár jelöltsége a kalocsai érseki székhelyre. A püspökkinevezések gyakorlatának próbája a király nélküli királyságban vatikáni levéltári források alapján. In: Prohászka tanulmányok, 2015–2017. A Székesfehérvári Egyházmegye Prohászka-konferenciáinak előadásai. Szerk. Mózessy Gergely. Székesfehérvár 2017. 320–355.

² *Tóth Krisztina – Tusor Péter*: Inventarium Vaticanum I. A Budapesti Apostoli Nunciatura levéltára (1920–1939). (Collectanea Vaticana Hungariae [a továbbiakban: CVH] I/14.) Bp.–Róma 2016. XXI–XXII.

Zichy Gyula kinevezése pécsi apostoli kormányzónak

Zichy Gyula, aki 1905-től kormányozta a pécsi egyházmegyét és ott felvirágoztatta a hitéletet, méltán került Lorenzo Schioppa nuncius³ figyelmének középpontjába 1922-ben, amikor a kalocsai érseki szék üresedése felmerült, majd 1923-ban, amikor a *sede vacante* be is következett.⁴ Jelöltjét sikerült a Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációja bíboros atyáival is elfogadtatnia: 1923. május 21-ei tanácskozásukon Zichy kalocsai érseki kinevezését javasolták a pápának. Helyére a pécsi püspöki székbe szintén a nuncius jelöltjét, Mészáros János budapesti apostoli helynököt ajánlották.⁵ XI. Pius pápa mindkét indítványt elfogadta, tehát őket szándékozott kinevezni, azonban a magyar kormány politikai vétót emelt és Zichy sem kíváncsozott Kalocsára menni.⁶ Az Apostoli Szentszék a kedélyek lenyugtatására ideiglenes megoldást választott: 1923. október 29-én Pietro Gasparri bíboros államtitkár közölte Zichyvel a pápa döntését: meghagyja a pécsi püspöki székben, Kalocsára pedig apostoli kormányzóvá nevezi ki.⁷ A kinevezést november 17-ei kelettel elfogadta.⁸ Az érsekség kormányzását 1924. január 27-én

³ 1920. augusztus 10-én nevezte ki XI. Pius pápa budapesti apostoli nunciussá. Diplomáciai missziójának helyszínére, Budapestre 1920. október 3-án érkezett meg. E tisztséget 1925. május 3-ig töltötte be, amikor a pápa hollandiai internunciusnak nevezte ki. Vö. Acta Apostolicae Sedis 12. (1920) 380.; Archivio Apostolico Vaticano (a továbbiakban: AAV) Archivio della Nunziatura Apostolica in Ungheria (a továbbiakban: Arch. Nunz. Ungheria) busta (a továbbiakban: b.) 1, fasc. 1.1.1, fol. 2–23.; Archivio Storico della Segreteria di Stato – Sezione per i Rapporti con gli Stati (a továbbiakban: ASRS), Congregazione degli Affari Ecclesiastici Straordinari (a továbbiakban: AA.EE.SS.) Ungheria, Anno 1925–1930, fasc. 30, pos. 29, fol. 76rv.; *Tomislav Mrkonjić*: Archivio della nunziatura apostolica in Ungheria (1920–1939). In: Gli archivi della Santa Sede e il regno d’Ungheria (secc. 15–20). In memoriam di Lajos Pásztor. A cura di Gaetano Platania – Matteo Sanfilippo – Péter Tusor. (CVH I/4.) Bp.–Roma 2008. 266.; *Uő*: Archivio della Nunziatura Apostolica in Ungheria. („Archivio della Nunziatura Apostolica di Budapest”). aa. 1920–1939. Indice 1235. 13.

⁴ Várady Lipót Árpád kalocsai érsek gyógyíthatatlan szívidegbetegségben szenvedett, 1923. február 18-án hunyt el. Utódlásának kérdése már 1922 őszén felmerült: szeptember 18-án Klebelsberg Kuno kezdeményezett róla beszélgetést a budapesti apostoli nunciussal. A kormány és a kormányzó jelöltje Prohászka Ottokár volt, míg a nuncius azon az állásponton volt, hogy a javadalmas éltében erről még túl korai lenne tárgyalni. Pietro Gasparri bíboros államtitkárnak beszámolt a vallás- és közoktatásügyi miniszterrel folytatott beszélgetésről, megemlítve, hogy Zichy Gyula akkori pécsi püspök alkalmas lenne kalocsai érseknek. A kormánynak és a nunciussal a kalocsai érseki szék leendő betöltésével kapcsolatban kifejtett álláspontját az érseki szék megüresedése előtt bővebben lásd *Tóth K.*: Prohászka i. m. 322–334.

⁵ ASRS AA.EE.SS. Rapporti Sessioni (a továbbiakban: Rapp. Sess.) 1923, Sessione 1262.

⁶ Vö. *Csizmadia A.*: A magyar állam i. m. 295.; *Salacz G.*: A főkegyúri jog i. m. 79–80.

⁷ Kalocsai Főegyházmegyei Levéltár (a továbbiakban: KFL) Kalocsai Érseki Hivatal, Perszonális iratok (a továbbiakban: I.I.c.), Zichy Gyula, „Hivatali iratok. Beszéddek. Meghívók” feliratú doboz. Egy egyházmegye kormányzását a pápa rendkívüli esetben magának tartotta fenn és apostoli kormányzóra bízta. Jelen esetben az okot az jelentette, hogy nem tudott a kormánnyal a püspöki szék betöltéséről megegyezni. Apostoli adminisztrátor kinevezésének lehetséges okairól, jogairól és kötelességeiről lásd *Bánk József*: Egyházi jog. Bp. 1958.

⁸ ASRS AA.EE.SS. Ungheria, Anno 1922–1926, pos. 13, fasc. 22, fol. 52r–53r: Zichy Gyula Pietro Gasparri-nak írt levele.

vette át.⁹ Miután letette az esküt Horthy Miklós kormányzó kezébe, mindkét javadalom jövedelmével rendelkezett,¹⁰ s ezekből próbálta fedezni többek között a pécsi nagyszabású építkezések költségeit.

Azonban, amint az Klebelsberg 1925. február 16-ai Csernoch János prímáshoz intézett leveléből kitetszik, a pénzügyekhez nem volt kellő érzéke. A kalocsai érseki javadalom terhére 2 milliárd koronás termelési kölcsönt vett fel, a pécsi javadalom terhére pedig egy nagyobb külföldi kölcsön felvételét tervezte. Klebelsberg a kalocsai és pécsi pénzügyi problémákra Schioppa nunciust is figyelmeztette.¹¹ Ekkor még nem történt meg a kalocsai érsekség végleges betöltése, s hamarosan, 1925. május 3-án Lorenzo Schioppa nunciust internunciussnak¹² nevezte ki a pápa Hágába.¹³ Az ő május 16-ai távozását¹⁴ követően rövid ideig Federico Fioretti vitte a nunciatúra ügyeit.¹⁵

Fioretti 1925. június 5-én beszámolt arról Pietro Gasparrinak, hogy június 4-én, a magyar prímással folytatott beszélgetése során felmerült a kalocsai érseki szék végleges betöltésének kérdése. Csernoch hercegprímás előadta, hogy a kormány nem nézi jó szemmel, hogy a kalocsai érseki szék, Magyarország második legfontosabb egyházmegyéje már két éve üresedésben van, és hogy Zichy Gyula egyszerre két javadalom jövedelmével rendelkezik. A kérdésről a prímás Klebelsberggel is beszélt, aki elmondása szerint bízott benne, hogy a Szentszék mielőbb betölti e fontos tisztséget. Csernoch egyben arra kérte az ügyvivőt, hogy

⁹ KFL I.1.c. Zichy Gyula, „Gratulatio. Részvétnyilvánítás. Nyomtatványok. Kinevezések” feliratú doboz, „Kinevezések” alatt Zichy Gyula 1924. január 1-jei levele a kalocsai főkapitánnak, valamint Rechner Konrád 1924. január 27-ei feljegyzése a kinevező dekrétum felolvasásával a kalocsai főegyházmegye egyházi kormányzatának átvételéről.

¹⁰ Vö. *Fejérvy A.*: A Szentszék i. m. 107–145.; *Fejérvy A.*: La Santa Sede i. m. 139–167.

¹¹ Vö. Prímási Levéltár (a továbbiakban: PL), Cat. D/c, 713/1925. Lásd még *Lakatos A.*: Gróf Zichy Gyula i. m. 120.; *Csizmádia A.*: A magyar állam i. m. 181–182.

¹² Másodosztályú pápai követ. Azt jelenti, hogy a fogadó országban nem ő a diplomáciai testület feje, rangsorban a nagykövetek után következik, azonban a második osztályú diplomatákat (rendkívüli követeket, meghatalmazott minisztereket) megelőzi. Vö. *Bánk J.*: Egyházi jog i. m. 71.

¹³ Több kapcsolódó dokumentum: AAV Arch. Nunz. Ungheria, b. 13, fasc. 1.2. Lásd még *Mrkonjić T.*: Archivio i. m. 266.; *Uő*: Indice 1235. i. m. 13.

¹⁴ AAV Arch. Nunz. Ungheria, b. 34, fasc. 6.1, fol. 174r.

¹⁵ Fioretti 1923. február 23-án érkezett meg Budapestre, másodosztályú uditore beosztásban szolgált 1927-ig, amikor a pápa a brüsszeli apostoli nunciatúrához osztotta be előléptetve elsőosztályú uditorává. Vö. Napihírek. (A pápai nunciatura új titkára). Budapesti Hírlap, 1923. február 24. 4., valamint szintén a hírek között: Nemzeti Ujság, 1927. július 26. 14. és 1927. július 27. 11. (A nunciussokat munkájukban a titkárok, uditorék, illetve tanácsosok segítették. A nuncius távollétében a nunciatúra ügyeit vitték, előfordult, hogy a pápai államtitkárságra küldött jelentést is ők fogalmazták meg, vagy például a L'Osservatore Romanóban megjelenő beszámoló egy részét ők írták. Vélhetően a legalacsonyabb beosztás a titkári volt, míg az uditore ennél magasabb, a tanácsos pedig e fölötti rangot jelentett. Az uditorék között két kategóriát különböztettek meg: elsőosztályú és másodosztályú uditorékat. A budapesti apostoli nuncius mellett egy időben többnyire egy ilyen segéderő dolgozott. Vö. *Tóth K. – Tusor P.*: Inventarium i. m. XLIX–XL.)

kérje meg Gasparri államtitkárt annak közvetítésére, hogy a pápa mielőbb gondoskodjon az érseki székhely betöltéséről. Arra nem tért ki a levél, hogy a pécsi püspöki kinevezéssel kapcsolatban volt-e javaslata, és ha igen, akkor pontosan mi.¹⁶

A bennfentes Tomcsányi Lajos jezsuita atya¹⁷ 1925. július 14-én Zichy püspöknek írt levelében tudni vélte, hogy a primás és Klebelsberg már régen megegyeztek abban, hogy a kalocsai és pécsi püspöki székhely betöltését véglegesen rendezni kellene és ennek az elgondolásnak a volt nunciust és Fioretit is sikerrel megnyerték. Tomcsányi úgy tudta, hogy kezdetben Csernoch maga szeretett volna a kalocsai főegyházmegye apostoli kormányzója lenni, megtartva az esztergomi érsekséget is. Később a primás ezt az ötletet elvetette és a kassai egyházmegye magyarországi javainak kezelőjeként szeretett volna több jövedelemhez jutni (ez a terv is meghiúsult a későbbiek során). Mészáros pécsi püspökségét Schioppa nuncius pártolta melegen, s ahogy Tomcsányi kifejtette: „A régi nuncius eltávozása Mészáros prelátus püspökségét is – úgy látszik – csődbe juttatta.” Arra kérte Zichyt, hogy ne tegyen szívességet a nevezetteknek és ne mondjon le Kalocsáról. Illetve leszögezte, hogy a megfelelő időben Mosonyi Dénes pécsi püspökségének útját fogja egyengetni.¹⁸

Tomcsányi értesülése nem volt légből kapott. Bár abban minden szereplő egyetértett, hogy mielőbb érseket kellene kinevezni Kalocsára, és amennyiben Zichy személyében történik meg ez a promóció, a pécsi püspökség élére, a jelöltek személyében nem volt konszenzus. A primás már 1923 szeptemberében Lepold Antal esztergomi kanonok¹⁹ és Breyer István, a vallás- és közoktatásügyi minisztériumban a katolikus egyházi ügyek főnöke²⁰ pécsi püspökké történő kinevezése mellett emelt szót, amely véleményét 1924 novemberére Klebelsberg Kuno is átvette, aki kezdetben csak Breyert javasolta.²¹ Az erről referáló november 18-ai, aláírás nélküli napi jelentésből, amelynek írója valószínűleg Csizsárik János külügyminisztériumi tanácsos, az is körvonalazódik, hogy a betöltés módjában nem volt teljes egyetértés a vallás- és közoktatásügyi minisztérium és a külügyminisztérium között. Egy elejtett

¹⁶ ASRS AA.EE.SS. Ungheria, Anno 1922–1926, pos. 13, fasc. 22, fol. 86rv.

¹⁷ 1846-ban született és 1863-ban lépett a jezsuita rendbe. Életéről bővebben lásd *Bikfalvi Géza*: Magyar jezsuiták történeti névtára 1853–2003. Bp. 2007. 230–231.; *Tóvay Nagy Péter*: „...akihez mint orákulumhoz jártak az előkelők...”. Tomcsányi Lajos S.J. (1846–1926). In: *Források a magyar színpadi táncművészet történetéhez II.* Szerk. Uő. Bp. 2014. 9–76.

¹⁸ A bekezdésben szereplő idézetek és információ forrása Tomcsányi Lajos 1925. július 14-én Zichy Gyulának írt levele. KFL I.1.c. Zichy Gyula, „Hivatali iratok. Beszéddek. Meghívók” feliratú doboz.

¹⁹ 1917-től volt az esztergomi székesfőként kanonokja. *Circulares literae dioeceseanae anno 1917. ad clerum archidioecesis Strigoniensis a Joanne Cardinale Csernoch principe primate Regni Hungariae et archiepiscopo dimissae. Strigonii 1917. V. nr. 1897. 50.*

²⁰ *Beresztóczy Miklós*: V.K.M. I. A magyar vallás- és közoktatásügyi minisztérium katolikus (I.) ügyosztályának története 1867–1947. Bp. 1947. 82.; Az első ügyosztály új főnöke. *Néptanítók Lapja* 48. (1915) 18. sz. 15.

²¹ Vö. *Salacz G.*: A főkegyúri jog i. m. 76.; *Csizmadia A.*: A magyar állam i. m. 294–295.

fél mondatból pedig az gyanítható, hogy a minisztériumok által preferált jelöltek is némileg eltértek. Klebelsberg ugyanis a tanácsos értesülése szerint a külügyminisztérium nélkül szeretne volna a kinevezést intézni, a primással folytatott bizalmas megbeszélést követően.²² Ezzel szemben a napi jelentés írója az összkormány, illetve a miniszterelnök jogkörének tartotta, hogy erről tárgyaljanak. Továbbá örömmel számolt be róla, hogy a nuncius kedvezően vélekedik Vass József népjóléti- és munkaügyi miniszterről,²³ aki korábban a kalocsai érsekségre volt a kormány jelöltje, és akit időközben kalocsai nagypréposttá nevezettek ki.²⁴ Mivel Daruváry Géza visszavonulása után Scitovszky Tibor november 15-ei kinevezéséig Bethlen István miniszterelnök volt megbízva a külügyminisztérium vezetésével, aki Vasst favorizálta, érthető, hogy Klebelsberg, aki viszont inkább Lepoldot vagy Breyert ültette volna a pécsi püspöki székre, szeretne volna, ha az ő kezébe kerül az irányítás.²⁵

Azon túlmenően, hogy a külügyminisztérium kizárásával szeretne volna Klebelsberg intézni az ügyet, a napi jelentés homályos utalást tartalmaz arra is, hogy a szék betöltésének módjában sem volt egyetértés: „Némileg érthetővé vált előttem, miért szorgalmazta Klebelsberg gróf annak idején annyiszor, hogy Lepold az ezidei kath. kongressuson ismert kijelentését megtegye.”²⁶ Lepold itt a főkegyúri jogról beszélt, hangsúlyozva, hogy az az apostoli király joga, azonban amíg nincs apostoli király, a Szentszék az illetékes a püspöki székek betöltésében.²⁷ Lehet, hogy megbízása e téma kidolgozásával nem volt véletlen: a jelölt-

²² Csizmadia Andor szerint (lásd *Csizmadia A.: A magyar állam i. m.* 298.) a külügyminiszternek számolt be a nuncius erről a Klebelsberggel folytatott beszélgetésről, azonban a napi jelentésből inkább az tetszik ki, amit Salacz Gábor is ír (lásd *Salacz G.: A főkegyúri jog i. m.* 91.), hogy magának Csizsáriknak. Ezt erősíti, hogy az utóbbi által készített november 20-ai jelentésben az szerepel, hogy az új külügyminiszterrel a nuncius csupa jót hallott, tehát a Szentszék magyarországi képviselője és az új külügyminiszter vélhetően ekkor még nem találkoztak. Vö. MNL OL Politikai Osztály rezervált iratai (a továbbiakban: K 64) 11. csomó (a továbbiakban: cs.), 34. tétel (a továbbiakban: t.), fol. 1r–2v. 511 res. pol./1924.; Uo. fol. 1rv, 512 res. pol./1924. Csizsárik a november 20-ai napi jelentésben többek között Fischer-Colbrie kassai püspökkel folytatott magánbeszélgetését írta le, aki azt állította, hogy Klebelsberg, amikor felhozta, hogy nehéz a helyzete Csehszlovákiában, azzal bízta, hogy segíteni fogja pécsi püspöki kinevezését és hogy Lepoldot inkább a győri püspökségre szánta. Ezek az információk több ponton ellentmondanak a korábbiaknak, a határon túl székelő püspökökről hozott elvi határozatnak és a nunciusnak ajánlott neveknek is, így – amennyiben Klebelsberg tényleg ezt mondta a kassai püspöknek – szavait minden bizonnyal csak megnyugtatóként szánhatta. Annak nem találtam a Vatikánban nyomát, hogy Fischer-Colbrie ténylegesen szóba került volna lehetséges pécsi püspökjelöltként.

²³ 1922. június 16-án nevezte ki népjóléti- és munkaügyi miniszterre Horthy Miklós. Vö. Budapesti Közlöny, 1922. június 17. 1.

²⁴ MNL OL K 64 11. cs. 34. t. fol. 1r–2v. 511 res. pol./1924. Kalocsai érseki kinevezéséhez lásd *Csizmadia A.: A magyar állam i. m.* 196–197.; *Salacz G.: A főkegyúri jog i. m.* 91.

²⁵ A kinevezéseket lásd Budapesti Közlöny, 1924. október 8. 1.; Budapesti Közlöny, 1925. november 16. 1.

²⁶ MNL OL K 64 11. cs. 34. t. fol. 1r–2v. 511 res. pol./1924.

²⁷ A beszédet részletesebben leírja: A magyar katolikusok tizenhatodik nagy seregszemléje. Magyarország, 1924. október 14. 3.

ségét szorgalmazó prímás és Klebelsberg feltehetően nyilvánossá szeretnék volna tenni, hogy Lepold a főkegyúri jog és a püspöki kinevezések kérdésében a római álláspontra helyezkedik, így ráirányítva személyére a nuncius figyelmét. Ezzel párhuzamosan Lepold nem mint a kormány, hanem mint a prímás és a vallás- és közoktatásügyi miniszter jelöltje léphetett volna fel. Amennyiben volt is ilyen hátsó szándék a beszéddel, nem érte el a célját: a nuncius ugyanis éppen ekkor mondta *Hiszek Magyarország feltámadásában!* kezdetű beszédét, amely diplomáciai bonyodalmat okozott Romániával, s amely miatt a nuncius magyarázkodásra is kényszerült.²⁸ Ez pedig elterelte a figyelmet a nagygyűlés egyéb beszédeiről.

Az az elképzelés, hogy esetleg Csernoch adminisztrálhatná Kalocsát, a július 9-ei egyházpolitikai kérdésekről tárgyaló bizalmas miniszterelnökségi értekezleten került szóba, amelyen részt vett Walko Lajos külügyek vezetésével ideiglenesen megbízott kereskedelemügyi miniszter,²⁹ Kánya Kálmán rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter, Khuen-Héderváry Sándor követségi tanácsos, Csiszárík János püspök, követségi tanácsos, Klebelsberg Kuno, Breyer István és Lepold Antal. Klebelsberg hozta szóba, hogy ha Zichy Pécssett maradna, akkor célszerű lenne, ha Csernoch kormányozná a kalocsai érsekséget, mivel nincs kellően dotálva az esztergomi érsekség, és a prímás nem tudja a budapesti hitoktatókat és segédlelkészeket sem hová elhelyezni,³⁰ ugyanis az esztergomi érsekség magyarországi részén nem maradt kellő számú plébánia, Budapesten pedig az igényekhez képest kevés volt a plébániák száma.³¹ A miniszter szerint a kormánynak egyenesen kötelessége lenne Csernochot ajánlani adminisztrátornak.³²

²⁸ Vö. *Gianone András – Klestenitz Tibor: Katolikus nagygyűlések Magyarországon.* (Magyar Történelmi Emlékek – Értekezések.) Bp. 2017. 245–246.

²⁹ 1925. március 17-től kereskedelemügyi miniszterként ideiglenesen a külügyminisztérium vezetésével is megbízta Horthy. Vö. Budapesti Közlöny, 1925. március 18. 1. 1926. október 15-én mentették fel kereskedelemügyi miniszteri állásából és lett ténylegesen csak külügyminiszter. Vö. Budapesti Közlöny, 1926. október 16. 1. Mivel a gyakorlatban ő látta el a külügyminiszteri teendőket, és a forrásokban is így utalnak rá, a továbbiakban csak külügyminiszterként fogok rá hivatkozni.

³⁰ A hitoktatói otthonok felállítására különösen Klebelsbergnek volt szívügye, amelyet bizonyít pl. Krywald Ottónak, a hitoktatás érseki főbiztosának 1923. május 28-án Csernoch János hercegprímáshoz írt levele is, mely szerint külön hangsúlyozta ezek felállításának szükségességét, továbbá megbízta, hogy adjon át neki egy kimutatást arról, kikkel laknak a kizárólag hitoktatással foglalkozó papok. E felkérésnek eleget is tett. Ezután a vallásalap az egyik általa megvásárolt ingatlant papi otthon céljaira engedte át. Vö. PL, Cat. 9, 1581/1923.; ASRS AA.EE.SS. Ungheria, Anno 1924–1929, pos. 22–26, fasc. 28, fol. 90r–95r. (Csernoch János Pietro Gasparrinak írt levele, 1925. jan. 7.)

³¹ Azt, hogy nincs kellő számú plébánia, már Lorenzo Schioppa nuncius is megjegyezte 1925. január 12-ei jelentésében. ASRS AA.EE.SS. Ungheria, Anno 1925–1943, pos. 27, fasc. 29, fol. 61r–65v: 62r. Lásd még *Tóth Krisztina: Modernkori katolicizmus vs. neobarokk államegyház. Mi vezetett Cesare Orsenigo nuncius felszólalásához egy magyar püspökkari konferencián?* In: *Litterarum radices amarae, fructus dulces sunt. Tanulmányok Adriányi Gábor 80. születésnapjára.* Szerk. Klestenitz Tibor – Zombori István. Bp. 2015. 248–250.; *Uő: Az Apostoli Szentszék átfogó felmérése a magyarországi egyházi javakról (1925–1927).* Aetas 34. (2019) 1. sz. 101–104.

³² A minisztertanácsi értekezletről röviden, a kalocsai érsekség betöltése szemszögéből ír: *Csizmadia A.: A magyar állam i. m. 298.* (a miniszter magyarozatát némileg félreértve); *Salacz G.: A főkegyúri jog i. m. 89.*

Lepold kanonok, aki a prímás képviselőjében vett részt az ülésen, erről nem beszélt a prímással, ezért nem is tudta Csernoch ilyen irányú szándékát megerősíteni. Az volt a véleménye, hogy kifejezetten nehéz lenne ilyen tervet a Szentszéknél keresztülvinni, mivel „a kalocsai egyházmegyében még mindig van 60 plébánia, már pedig a katolikus világegyházban létezik sok egyházmegye, ahol ennyi sincs és a Vatikán nem barátja a nagy egyházmegyéknek”.³³ Ugyanakkor hozzátette, hogy ha a Szentszék kinevezné, Csernoch vélhetően elfogadná a feladatot. Mind Lepold, mind Klebelsberg egyetértett abban, hogy az akkor fennálló állapot, melyben a pécsi püspök két javadalom jövedelmével is rendelkezett, nem tartható tovább. Klebelsberg álláspontja az volt, hogy Zichynek választania kellene közülük, s abban az esetben, ha – a külügyminisztérium ellenkező irányú információi ellenére – mégiscsak Kalocsát választaná, Pécsre a már 1924-ben említett jelöltek, Breyert és Lepoldot tartaná leginkább alkalmasnak. A minisztertanács további határozata megerősítette azt az 1923 februárjában, Várady Lipót kalocsai érsek halála után leszögezett alapelvet,³⁴ mely szerint az elszakadt területekről egyháziakat sem ordináriusnak, sem adminisztrátornak nem fogadnának el. A résztvevők úgy vélték, hogy a jelöltekről a prímás és a kormány egyeztetését követően kellene a nunciussal bizalmas formában eszmét cserélni.³⁵

Végül az is Tomcsányi értesülését látszik erősíteni, hogy Lepold arról tájékoztatta a megbeszélésen résztvevőket, hogy a prímás és Schioppa nuncius megállapodtak abban, hogy nem tartható fenn tovább Kalocsán az akkori állapot. Habár ennek írásos nyomát eddig nem találtam, Schioppa nuncius talán már tett is Rómában ez irányban lépéseket, de mivel áthelyezték, az ügyet nyilvánvalóan elfektették, az intézkedést arra az időre halasztva, amikor az új nuncius megérkezik Budapestre.³⁶

Alig érkezett meg tehát Cesare Orsenigo nuncius új állomáshelyére,³⁷ az első kérdések egyike, amellyel foglalkoznia kellett, a kalocsai érseki szék és ennek kapcsán a pécsi püspöki szék betöltése volt. Mindössze egy hónappal diplomáciai missziójának magyarországi megkezdése után, július 28-án Pietro Gasparri azt a kérdést intézte hozzá, hogy szerinte időszerű-e betölteni az 1923 februárja

³³ MNL OL A Vatikáni Követség iratai, 1920–1944 (a továbbiakban: K 105) 35. cs. M 6. t. fol. 5.

³⁴ *Salacz G.*: A főkegyúri jog i. m. 44.; MNL OL K 64 11. cs. 34/a t. fol. 3r–6r; Klebelsberg Kuno Daruváry Gézának, 1923. febr. 23. 138 res. pol. szám, fol. 4r.

³⁵ Uo. fol. 3–11. Följegyzés a m. kir. Miniszterelnökségen 1925. július hó 9.-én a Miniszterelnök úr elnöklése alatt megtartott bizalmas értekezletéről.

³⁶ *Csizmadia A.*: A magyar állam i. m. 298–299.; *Salacz G.*: A főkegyúri jog i. m. 89. (Schioppa nunciust nem 1925 áprilisában, hanem 1925. májusában helyezték át Hágába, vö. *Mrkonjić, T.*: Archivio i. m. 266.; *Uő*: Indice 1235 i. m. 13.)

³⁷ A pápa június 2-án nevezte ki, budapesti állomáshelyére június 26-án érkezett meg. Vö. *Acta Apostolicae Sedis* 17. (1925) 332.; *AAV Arch. Nunz. Ungheria*, b. 34, fasc. 6.1, fol. 174r; *AAV Arch. Nunz. Ungheria*, b. 14, fasc. 1.1, fol. 2–34.

óta üresedésben levő érsekséget, és ha igen, milyen módon.³⁸ Augusztus 5-ei válaszában Orsenigo azt javasolta, hogy be kellene tölteni a kalocsai érseki széket, amilyen gyorsan csak lehet, mivel a klérus és a kormány sem nézi jó szemmel, hogy Zichy két javadalommal bír, a betöltés módját illetően pedig meg kellene erősíteni 1923 májusában történt kinevezését. A püspök maga is azt mondta neki augusztus 4-én, hogy kész lenne Kalocsára menni, ha a pápa úgy kívánja. Az volt a véleménye, hogy annak érdekében, hogy a kormány is elfogadja ezt a lépést, egyelőre nem kellene Pécsre új püspököt kinevezni, ezzel a kérdéssel majd csak az után kellene foglalkozni, amikor a kormány szabályszerűen átadta Zichynek az érsekséggel járó javadalmat.³⁹ Ez a kijelentés azért némileg meglepő, mivel néhány sorral feljebb a nuncius azt írta, hogy Zichy 1924 májusától már bírta a kalocsai érseki javadalmat. A kormány így valójában csak megvonni tudta volna tőle a javadalom kezelésének jogát. A nuncius ehhez még azt is hozzátette, hogy a döntés előtt ki kellene puhatolni a kormány álláspontját: ő személyesen kész volt megemlíteni illetékesek előtt, hogy a Szentszéknél szándékában áll Zichyt kalocsai érseknek kinevezni.⁴⁰ Augusztus 13-án a Pietro Gasparrival folytatott audiencián a pápa jóváhagyta a nuncius javaslatát, és ezt az államtitkár még aznap közölte is Orsenigóval.⁴¹

Augusztus 24-én a nuncius jelentette, hogy a kormánynak nincs ellenvetése Zichy kinevezésével szemben.⁴² Ezt követően augusztus 26-án meghozott döntésével a pápa Zichyt áthelyezte Kalocsára.⁴³ A pécsi püspöki kinevezést azonban elodázták, ugyanis az új kalocsai érseket a budapesti nuncius 1925. szeptember 8-án kelt dekrétumával kinevezte pécsi apostoli kormányzóvá.⁴⁴ Kísérőlevelében Orsenigo arról tájékoztatta Zichyt, hogy ugyan a kormánnyal már közölték a pápa döntését, de pápai titoktartás kötelezi őt, egészen addig, amíg a *L'Osservatore Romano*-ban a hírt nem publikálják.⁴⁵

A kinevezés híre hamar eljutott az egyházmegye papságához, és számos gratuláló levelet küldtek az új érseknek. Köztük van Virág Ferenc szekszárdi esperesplébánosnak és Sebestyén Károlynak, a kerület jegyzőjének a szekszárdi esperesi

³⁸ AAV Arch. Nunz. Ungheria, b. 14, fasc. 8.1, fol. 239r.

³⁹ Vö. ASRS AA.EE.SS. Ungheria, Anno 1922–1926, pos. 13, fasc. 22, fol. 89v.

⁴⁰ Uo. fol. 89rv.

⁴¹ AAV Arch. Nunz. Ungheria, b. 14, fasc. 8.1, fol. 246r.

⁴² ASRS AA.EE.SS. Ungheria, Anno 1922–1926, pos. 13, fasc. 22, fol. 92r. Szintén utal a külügyminiszter és a nuncius szóbeli egyeztetésére: Kánya Kálmán 5901. számú számjeltávirata, 1925. nov. 9. MNL OL K 64 16. cs. 34. t. fol. 87rv, 88r. 344 res. pol./1925.

⁴³ ASRS AA.EE.SS. Ungheria, Anno 1922–1926, pos. 13, fasc. 22, fol. 92r: Orsenigo augusztus 24-ei rejtjelezett táviratára rájegyezve kézírással a pontos dátum.

⁴⁴ A kinevezési dekrétum, melyet Federico Fioretti ügyvivő 1925. szeptember 8-án küldött meg neki: KFL I.1.c. Zichy Gyula, „Hivatali iratok. Beszéddek. Meghívók” feliratú doboz.

⁴⁵ Uo.

kerület nevében küldött üdvözlő levele is. Ebben a következőképpen fogalmaztak: „Azon húsz esztendő alatt, melyet Nagyméltóságod bölcs és atyai kormányzása alatt eltöltöttünk, azon őszinte szeretet, ragaszkodás és nagyrabecsülés, mellyel Nagyméltóságodat a főpásztori székbe történt beiktatása alkalmával fogadtuk, nemcsak nem kisebbedett, hanem mindig jobban és jobban fokozódott bennünk, mert oly sokszor volt alkalmunk tapasztalni Nagyméltóságodnak az egyházmegye kormányzásában tanúsított körültekintő, bölcs vezetését, áldozatkészségét és nagylelkűségét, papjai iránt érzett atyai szeretetét és kegyességét, a hívek lelki szükségleteinek a kielégítésében kifejtett apostoli buzgóságát, és az igazi, mély jámborságban mutatott hathatós és vonzó példáját.”⁴⁶ Kifejezték sajnálkozásukat afelett, hogy más egyházmegyébe helyezték át, s egyben gratuláltak neki az előléptetéshez.⁴⁷

Válaszában Zichy Gyula leírta, hogy akarata ellenére helyezték át, ezért a búcsú számára is fájdalmas. „Vigasztalást merítek azonban először abból a szívből, mely az Ő szeretetét akkor mutatta meg irántunk legjobban, amikor legtöbbet szenvedett értünk, másodszor pedig annak tapasztalásából, hogy azok, akikkel és akikért két évtizeden keresztül dolgoztam, megértették törekvéseimet s ugyanazon ideálokért lelkesülnek, melyek szívemet mindenkor betöltötték.”⁴⁸ E pár sor akár sablonos gratuláció és válasz, illetve az egyházi hierarchia egymás alatti fokozatán állók egymás munkája iránti kölcsönös tiszteletének kifejeződése is lehetne, azonban ez a később történtek fényében némileg átértékelődik. Ennek megértéséhez fel kell tennünk a kérdést: hogyan vált Virág Ferenc a pécsi püspöki székre jelöltté?

Út Virág Ferenc pécsi püspöki jelöltségéig

Bár a pécsi püspöki szék betöltésének kérdését Zichy apostoli adminisztrátori kinevezésével ideiglenesen elnapolták, feltételezhető volt, hogy ez az állapot nem fog sokáig tartani, és hamarosan sor kerül a pécsi püspök kinevezésére is. A kinevezendő személyével kapcsolatban azonban megoszlottak a vélemények. Szeptember közepén a miniszterelnök jelöltje még mindig Vass József népjóléti- és munkaügyi miniszter volt, amit Bethlen egy keltezetlen, szeptember 16-án érkezett, Csernoch Jánoshoz írt levele igazol. Ebben egyúttal egyeztetésre kérte

⁴⁶ Pécsi Egyház Megyei Levéltár (a továbbiakban: PEL) I.1.a.1. 2665/1925. A szekszárdi esperesi kerület papjai október 1-jei értekezletükről küldték üdvözlőlevelüket a távozó főpásztornak, Virág Ferenc és Sebestyén Károly levele október 8-án kelt.

⁴⁷ Uo.

⁴⁸ Uo. válasz a palliumon, október 26-ai keltezéssel.

a prímást, hogy az új főpásztor kinevezésében közös álláspontra helyezkedhesse-
senek.⁴⁹ Walko Lajos külügyminiszter november 10-én audiencián fogadta a
nunciust, mielőtt az hosszabb időre Olaszországba utazott volna. A miniszter is
Vass mellett érvelt, azt állítva, hogy ha a Szentszék ígéretet tesz a kinevezésére,
a jelölt szívesen visszahúzódik egy időre a politikától. Erre azonban a nuncius
nem tehetett ígéretet.⁵⁰ Az Apostoli Szentszék már a Rendkívüli Egyházi Ügyek
Kongregációja bíborosainak 1923. május 21-ei tanácskozása eredményeként ki-
zárta Vass-t a lehetséges jelöltek közül.⁵¹ Ráadásul 1924-ben a kalocsai főszékes-
káptalan nagypréposti stallumát is megkapta a kormány kérésére az Apostoli
Szentszéktől, így valódi esélye a pécsi püspöki székre nem volt.⁵²

A miniszterelnökkel és külügyminiszterrel szemben Klebelsberg Kuno úgy vélte,
hogy egyelőre nem kellene betölteni a pécsi püspöki széket, hanem káptalani
helynök által kellene kormányozni. A háttérben nem elsősorban a betöltési tár-
gyalások esetleges elhúzódása miatti aggodalom állhatott, hanem sokkal inkább
– ahogy az a prímáshoz írt, szeptember 14-ei leveléből kitetszik – gazdasági okok
húzódtak meg.⁵³ Hiszen a káptalani helynök az egyházmegye lelki kormányzá-
sát végezte, *sede vacante* hazánkban nem rendelkezett a püspökség jövedelmével.⁵⁴
Normál körülmények között még az apostoli adminisztrátor sem, hanem a szék
betöltéséig a jövedelem a vallásalapba folyt be, amelyet a vallás- és közoktatásügyi
miniszter (jelen esetben Klebelsberg) kezel, aki vagyonszerkezetet gyakorolt az
egyházi javak felett.⁵⁵ Zichy Gyula, aki mégiscsak elérte, hogy rendelkezessen az
érsekség vagyonával – ahogy Klebelsberg 1925 elején már Schioppa nunciushoz és

⁴⁹ PL Cat. D/c 3311/1925 ad 3418/1925.

⁵⁰ *Salacz G.*: A főkegyúri jog i. m. 92.

⁵¹ ASRS AA.EE.SS. Rapp. Sess. 1923, Sessione 1262.

⁵² Lásd pl.: *Csizmadia A.*: A magyar állam i. m. 296–297.; *Gergely J.*: A katolikus egyház i. m. 56.;
Salacz G.: A főkegyúri jog i. m. 84–85.

⁵³ PL Cat. D/c 3181/1925 ad 3418/1925.

⁵⁴ Az általános egyházjog szerint, ha a székesedés idején a püspöki javadalom kezelése is a káptalanra
hárulna, oconomust (vagyonkezelőt) kellett választani (*Bánk J.*: Egyházi jog i. m. 147.). Azonban
Magyarországon a javadalom ilyenkor a vallásalapba folyt be. Ezt kiválóan illusztrálja, hogy Várady
halála után a kalocsai érsekséget káptalani helynök kormányozta Horváth Győző személyében, amíg
Zichy apostoli kormányzóként át nem vette a javadalmat. *Sede vacante* a 20 millió pengős bevétel a
vallásalapba került. A magyar kath. vallásalap 1921/22. évi kezelési eredménye és 1923/24. évi költsé-
gvetése. Bp. 1923. 21., 29.

⁵⁵ Már az 1855-ös osztrák birodalmi konkordátumba is bekerült. Mivel a magyar közjogi felfogás sze-
rint ez Magyarországra nem volt érvényes, 1867-ben a vallás- és közoktatásügyi miniszter rendeletileg
intézkedett róla. Vö. *Csizmadia A.*: A magyar állam i. m. 188. Schioppa nuncius követutasítása is tar-
talmazta. Vö. *Tóth Krisztina*: Lorenzo Schioppa nuncius követutasítása. In: Magyarország és a Szentszék
diplomáciai kapcsolatai. 1920–2015. Szerk. Fejérdy András. Bp.–Róma 2015. 93. Szintén érvényben
levő gyakorlatként írja: *Petrovay Zoltán*: A királyi adományozásból eredő katolikus egyházi javak keze-
lésének és felügyeletének szabályai. In: Notter Antal emlékkönyv. Dolgozatok az egyházi jogból és a
vele kapcsolatos jogterületekről. Szerk. Angyal Pál – Baranyay Jusztin – Móra Mihály. Bp. 1941. 942.

most Orsenigónak is feltárta⁵⁶ –, nem gazdálkodott jól. Kalocsán termelési hitelt kellett felvennie és úgy vélte, hogy a pécsi nagy beruházások csak kölcsön felvételével lennének folytathatók. Előfordulhat tehát, hogy Klebelsberg azzal számolt, hogy *sede vacante* a kiadásokat visszafoghatná, és akkor nem deficittel adná át a javadalmat a következő javadalmasnak, az esetleges fennmaradó jövedelmet pedig a magyar katolikus egyház szükségleteire fordíthatná. Megoldási javaslatát állítása szerint átbeszélte Csernoch Jánossal és a miniszterelnökkel is. A pécsi püspöki székre pedig a jelöltjeik Breyer István, Ernst Sándor, Lepold Antal és Vass József voltak. A prímás már 1923 szeptemberében is Lepoldot vagy Breyert ajánlotta, ezért vélhetően ekkor is őket látta volna legszívesebben pécsi püspökként.⁵⁷

Bethlen István szeptember 16-án fogadta kihallgatáson Orsenigo nunciust. Ez volt az első alkalom, amikor személyesen találkoztak. Szóba került a pécsi püspöki kinevezés ügye is. A miniszterelnök azt kérte, hogy a kormány és a Szentszék jusson barátságos megegyezésre a kérdésben. A nuncius azt válaszolta, hogy még nem kapott Rómából semmilyen instrukciót, de ha eljön az idő, akkor közölni fogja, kit szeretne kinevezni az Apostoli Szentszék, hogy a kormány részéről jelezhessék, ha esetleg politikai jellegű kifogásuk lenne vele szemben. Szilárdan kitarított tehát a Szentszék által globálisan alkalmazott alapelv mellett. A nuncius ezzel sikeresen elhárította azt, hogy Bethlen ismertethesse a kormány saját jelöltjeit, akik közül háromról volt ekkor tudomása, és akik között nem szerepelt a Szentszék jelöltje, Mészáros János.⁵⁸ Érdemi egyeztetés a nuncius leírása szerint tehát nem volt, így azt sem tudjuk meg a nunciusi jelentésből, hogy Bethlen a Klebelsberggel történő egyeztetése előtt vagy után beszélt-e az Apostoli Szentszék képviselőjével.

Szeptember 14-én Csiszárík Fioretti ügyvivővel folytatott magánbeszélgetést, amelyből az derült ki, hogy Zichy Mosonyi Dénest, pécsi általános helynökét szeretné utódjául. Másnap a napi jelentésében azt írta, hogy nem tartja kizártnak, hogy Rómában engedni fognak ennek a kérésnek, és a kormánynak ebben az esetben el kell döntenie, van-e a helynök személye ellen kifogása.⁵⁹ Mosonyi valóban Zichy jelöltje volt: október 24-én rövid leveleiben arra kérte a bíboros államtitkárt, illetve valószínűleg helyettesét, Borgongini Ducát is, hogy hagyják meg őt Pécssett apostoli adminisztrátorként, illetve ha ez mégsem lenne lehetséges,

⁵⁶ PL Cat. D/c, 713/1925. Klebelsberg Kuno Csernoch Jánoshoz írt levele, 1925. febr. 16. A vallás- és közoktatásügyi miniszter az időpontot, amikor a nunciussal beszélt, nem pontosította. A nuncius Rómába írt jelentéseiben nem jelent meg a gazdálkodás kérdése. Lásd még *Lakatos A.*: Gróf Zichy Gyula i. m. 120.; *Csizmadia A.*: A magyar állam i. m. 181–182.

⁵⁷ Vö. *Salacz G.*: A főkegyúri jog i. m. 76.; *Csizmadia A.*: A magyar állam i. m. 294–295.

⁵⁸ AAV Arch. Nunz. Ungheria, pos. 29, fasc. 30, Anno 1925–1930, fol. 86r–88r; 87rv.

⁵⁹ MNL OL K 64 20. cs. 34. t. fol. 77r, 367. res. pol./1925; *Csizmadia A.*: A magyar állam i. m. 300.; *Salacz G.*: A főkegyúri jog i. m. 90.

akkor pécsi helynökét, Mosonyi Dénest nevezzék ki utódjául.⁶⁰ Mosonyit azonban a kormány nem lett volna hajlandó elfogadni, ahogy Mészárost sem: erre november 10-ei beszélgetésük alkalmával Walko fel is hívta a nuncius figyelmét.⁶¹

Orsenigo ezt követően másfél hónapra Olaszországba utazott.⁶² Ott tartózkodása alatt a Vatikánban a pécsi püspöki kinevezés kérdéséről is tárgyalt. Ez az eddigi szakirodalomból csak sejtethető volt, a római levéltári kutatások eredményei alapján azonban ma már bizonyos, mint ahogy az is, hogy ezek a megbeszélések döntő jelentőségűnek bizonyultak a későbbiek során. Tudniillik ekkor került szóba először Virág Ferenc szekszárdi plébános személye. Nevének felvetését a szakirodalom eddig tévesen Mailáth Gusztáv Károlyhoz kötötte. Az erdélyi püspök ugyanis 1925. december végén Csiszárík Jánossal egy időben Rómába utazott, Csiszárík pedig feljegyzéseket készített útítársával folytatott eszmecsereiről. Többek között a következőket írta: „Zichy gróf érsektől Majláth püspök levelet kapott, melyben Zichy gróf arra kéri Majláth grófot, hogy ejtene jó szót érdekében, ha azt tapasztalná, hogy pécsi utódját sietnének kinevezni.”⁶³ A *Pesti Napló* 1926. március 16-ai cikke is tudni véli, hogy Mailáth püspöktől ered az az ötlet, miszerint az alsópapság köréből nevezzék ki az arra legérdemesebbnek tartott papot. Ez a cikk a Prímási Levéltárban is megtalálható a nuncius március 22-ei levele mellett, melyben Virág kinevezését közli.⁶⁴ Ezek nyomán terelődhetett tehát a gyanú az erdélyi püspökre.⁶⁵

Valójában azonban a jelölés már jóval korábban megtörtént. A nuncius ugyanis még kalocsai érseki kinevezése előtt kikérte Zichy Gyula véleményét arról, hogy kit látna szívesen utódjául, arra kérve őt, hogy vessen fel néhány szóba jöhető jelöltet. Zichy első helyen – amint az várható is volt – Mosonyi Dénest ajánlotta, a második helyen pedig Virág Ferencet. Orsenigo nuncius pedig ezt a javaslatot Rómában papírra vetette, és november 26-án eljuttatta Borgongini Duca kezébe,

⁶⁰ A levelek nincsenek megcímezve, de a megszólításból (Eminenza, Eccellenza) kikövetkeztethetőek a címzettek. Valamennyi levél tartalma a fenti, és 1925. október 24-én kelt. ASRS AA.EE.SS. Ungheria, Anno 1922-1926, pos. 13, fasc. 22, fol. 103rv (Pietro Gasparrinak); 105rv és 106rv (véltetően Borgongini Ducának).

⁶¹ *Salacz G.: A főkegyúri jog i. m. 92.*

⁶² November 12-én utazott szabadságra és december 31-én érkezett vissza Budapestre. Vö. Napihírek. (A pápai nuncius szabadsága.). Budapesti Hírlap, 1925. november 13. 7.; Napihírek. (Hazatérés Rómából.). Budapesti Hírlap, 1925. december 31. 8.

⁶³ MNL OL K 64 20. cs. 34. t. fol. 2–10: Csiszárík János feljegyzései. Róma, 1925. dec. 20–29., fol. 6.

⁶⁴ PL Cat. D/c 1242/1926. Szenczáción keltett katolikus körökben a pécsi püspöki szék betöltése. Hogyan lehetett egyszerre püspök a szekszárdi plébánosból? *Pesti Napló*, 1926. március 16. 3.

⁶⁵ A Mailáthtal kapcsolatban felmerült gyanú alapját Csizmadia Andor a *Pesti Napló* fent említett cikkéhez köti, Salacz Gábornál az információ mellett nem található lábjegyzet, de feltételezem, hogy mivel átnézte a Magyar Országos Levéltár vonatkozó iratanyagát, olvasta az általam fent említett forrást. Előfordulhat, hogy az újságcikket is. *Csizmadia A.: A magyar állam i. m. 300.; Salacz G.: A főkegyúri jog i. m. 93.* A témában született további szakirodalmak (lásd 1. jegyz.) eddig nem próbálták meg meghatározni, miért éppen Virág Ferenc került a pécsi püspöki székbe.

aki továbbította az államtitkárságra.⁶⁶ Hogyan vélekedett a nuncius a jelöltekről? Mosonyiról az volt a véleménye, hogy nagyon jól tudja, hogyan kell egy egyházmegyét elvezetni, rendkívül intelligens, tehetséges pap, aki mindig segítségére van Zichynek, levéve róla az egyházmegyei adminisztráció terhet. Azonban nem bírja a pécsi klérus szimpátiáját, talán mivel általános helynökként meglehetősen nagy hatalma van. Magyarországon szerinte már tudni vélik, hogy ő Zichy jelöltje, s ez az információ a személyét ellenző kormányhoz is eljutott.⁶⁷ (Itt vélhetően a november 10-ei, Walkóval folytatott beszélgetésre célzott a nuncius.⁶⁸) Így tehát ha mégis kineveznék, ebben Budapesten Zichy kívánságának győzelmét látnák, nem pedig a Szentszék objektív kritériumok és érdemek alapján történő döntését.⁶⁹

Virágot ellenben ideális jelöltnek tartotta. Beismerte, hogy addig mindössze Zichytől és a Schematismusból tájékozódott, ezért csak az alapadatokat tudta róla: 1869-ben született, a szeminárium spirituálisa, majd tanára lett. 1915-ben pápai kamarássá nevezték ki. Egyházi cenzor és a fegyelmi tanács tagja volt, ráadásul a kormánytól magyar királyi kormányfőtanácsosi címet is kapott. A nuncius kijelentette, hogy ha szükséges, akkor további információkat kér róla pápai titoktartási kötelezettség mellett. Így kinevezése teljesen váratlan lehetne mind a kormány, mind a közvélemény számára. Az informálódás előtt azonban érdemesnek tartaná Mészárossal is egy próbát tenni, hátha a kormány mégis csak elfogadja, hiszen véleménye szerint neki nincs más hibája, csak az, hogy nem a kormány jelöltje. Az utóbbiakról a nuncius úgy vélte, hogy a politika terén kifejtett érdekeiket szeretné a kormány püspöki székekkel honorálni, de nem eléggé tapasztaltak a lelkipásztorkodásban, és nem rendelkeznek kellő tudományos és aszketikus vénával a papi élet terén. Tehát ha Mészárost mégsem fogadná el politikai indokokra hivatkozva a kormány, egy nem várt jelöltet kellene a Szentszéknek választania, aki buzgó lelkipásztor és egyáltalán nem foglalkozik politikával. Ez jelezné, hogy milyen követelményei vannak a Szentszéknek a leendő püspökökkel szemben, és a papság felé is azt üzenné, hogy elismerik a lelkipásztori buzgóságot.⁷⁰ Mivel a

⁶⁶ ASRS AA.EE.SS. Ungheria, Anno 1920–1926, pos. 13, fasc. 23, fol. 3r–4r. (ez a példány datálást nem tartalmaz). A nunciaturai pizszozaton november 26-ai, római keltezéssel, illetve azzal a megjegyzéssel, hogy Borgongini Ducának kézbesítette. AAV Arch. Nunz. Ungheria, b. 16, fasc. 2.4, fol. 90rv. Ugyanzen a napon, november 26-án már a Milánó felett lévő Valgrehgentinóból írt a korábbi megjegyzéseihöz egy kiegészítést a Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációja titkárának. Vö. ASRS AA.EE.SS. Ungheria, Anno 1920–1926, pos. 13, fasc. 23, fol. 5rv. Azt nem tudjuk, hogy a 22-ei pápai audiencián szóba került-e a kérdés.

⁶⁷ ASRS AA.EE.SS. Ungheria, Anno 1920–1926, pos. 13, fasc. 23, fol. 3r–4r.

⁶⁸ *Salacz G.: A főkegyúri jog* i. m. 92.

⁶⁹ ASRS AA.EE.SS. Ungheria, Anno 1920–1926, pos. 13, fasc. 23, fol. 3v.

⁷⁰ Ez az elvárás, az inkább a lelkiekkel, mintsem az anyagiakkal foglalkozó püspökök ideája, már elődjénél, Lorenzo Schioppa nunciusról is megjelent. Vö. ASRS AA.EE.SS. Ungheria, Anno 1922–1926,

kormány egyre határozottabban akarta elérni jelöltjei kinevezését, a nuncius tovább sürgette a pécsi püspöki szék betöltését.⁷¹

Orsenigo november 26-án Valgrehentinóból Mészáros tervezett kinevezésének részleteivel kapcsolatban írt Borgongini Ducának. Az volt a meggyőződése, hogy nem szóban, hanem szóbeli jegyzék formájában kellene a kormánnyal tudatni a kinevezési szándékot, így rákényszerítve Budapestet az írásbeli válaszra.⁷² Azt gyanította – ha explicite nem is írta le ok-okozatként –, hogy Mészáros a kormánynak azért nem volt szimpatikus, mert Albrecht főherceg magánhitoktatója volt, akit azzal vádoltak, hogy Ottó ellenében a trónra tör. Néhányan arról pletykáltak, hogy pécsi jelöltsége is a főherceg műve. Így a nuncius szükségesnek tartotta alátámasztani, hogy jelöltsége nem kötődik politikához, és hogy maga a jelölt is távol tartja magát a politikától, buzgó pap.⁷³ A pletyka alapja az lehetett, hogy Albrecht főherceg anyjával és nővérével, Gabriella főhercegnővel 1925 októberében Rómában járt és magánkihallgatást kért a pápától.⁷⁴

A pápa a nuncius véleményének december 8-án helyt adott, azonban további tájékoztatást kért.⁷⁵ Vélhetően ennek köszönhető Gasparri december 13-ai levele, melyben Virág Ferencről kért információkat a nunciustól, és ígérte, hogy utána instruálni fogja, milyen magatartást kövessen a kormánnyal szemben.⁷⁶ Erre azért volt szükség, mert ha a nuncius a kormánnyal közölte volna Mészáros nevét, és politikai vétőt emeltek volna ellene, akkor patthelyzet állt volna elő: míg a kormánynak rögtön négy másik név is volt a tarsolyában, a Szentszéknek nem volt ekkor még – Mészároson kívül – olyan jelöltje, aki több forrásból megerősítetten alkalmas lett volna a székre. Mint korábban kifejtettem, bár a Zichy által első helyen ajánlott Mosonyi Dénesről a nuncius pozitív véleménnyel volt, kinevezését nem látta célszerűnek, mivel a sajtóban elterjedt, hogy Zichy jelöltje, így ha a Szentszék őt állította volna a pécsi egyházmegye élére, a közvélemény ebben

pos. 13, fasc. 21, fol. 50r–53v (1923. április 30-ai jelentése); ASRS AA.EE.SS. Ungheria, Anno 1925–1943, pos. 27, fasc. 29, fol. 61r–65v (1925. január 12-ei jelentése).

⁷¹ ASRS AA.EE.SS. Ungheria, Anno 1920–1926, pos. 13, fasc. 23, fol. 3r–4r.

⁷² A szóbeli jegyzéket (note verbale) a hivatal intézi hivatalhoz, nincs benne megszólítás, sem aláírás, csak a szöveg alatt a küldő hivatal körbélyegzője. Diplomáciailag udvarias nyelven van megfogalmazva, akkor is, ha tartalma erélyes. A jegyzékre írásban válaszolnak (az eredeti jegyzék formája szerint), és az eredeti jegyzék, valamint az arra adott válasz alkotják a jegyzékváltást. Vö. Diplomáciai és nemzetközi jogi lexikon. Szerk. Hajdu Gyula. 2. teljesen átdolgozott kiadás. Bp. 1967. 192.

⁷³ ASRS AA.EE.SS. Ungheria, Anno 1920–1926, pos. 13, fasc. 23, fol. 5rv.

⁷⁴ MNL OL K 105, 44. cs. V-2b. t. 2757/pol./1925. szám. Kuen-Héderváry Balásy Antal követségi titkárnak, 1925. szept. 19. A három előkelőség az azévi hatodik magyar zarándoklattal részt vett az általános pápai audiencián, majd magánkihallgatáson is fogadta őket XI. Pius. Vö. Napihírek. Magyar zarándokok a pápánál. Budapesti Hírlap, 1925. október 25. 10.

⁷⁵ ASRS AA.EE.SS. Ungheria, Anno 1920–1926, pos. 13, fasc. 23, fol. 2rv. (A nuncius november 26-án Rómából írt levelének beérkezését regisztráló lapra rájegyezve.)

⁷⁶ AAV Arch. Nunz. Ungheria, b. 16, fasc. 2.4, fol. 88r.

nem a Szentszék objektív kritériumok és érdemek alapján történő döntését látta volna. A kormány jelöltjei pedig – Breyer István, Ernst Sándor, Lepold Antal és Vass József – bár a Rendkívüli Egyházi Ügyek Konregációja bíborosainak 1923. május 21-ei tanácskozásán, ahol a bíborosok a kalocsai érseki szék és ennek nyomán esetlegesen megürülő püspökség betöltését mérlegelték, szóba kerültek, az Apostoli Szentszék számára nem voltak teljes mértékben elfogadhatóak.

A nuncius szabadsága alatt írt levelei arról tanúskodnak, hogy nem volt teljesen alaptalan a külügyminisztérium azon értesülése, hogy Róma decemberben Mészárossal szeretné betölteni a pécsi püspöki széket.⁷⁷ Erre az esetre az 1925. december 18-ai minisztertanácson elhatározták, hogy a kormány vétóval fog élni a kinevezés ellen, és a pécsi püspöki javadalmat a vallásalap fogja kezelni. Csizsárik Jánost pedig elküldték Fioretti uditoréhoz, hogy tájékoztassa a kormány ezirányú álláspontjáról.⁷⁸ Pár nappal később Walko is felhívta a kormány álláspontjára Fioretti ügyvivő figyelmét, aki biztosította a külügyminisztert, hogy még nem dönt el a pécsi püspöki szék sorsa. A szentszéki magyar ügyvivőnek szintén ezt erősítette meg Borgongini Duca december végén.⁷⁹ Ekkor még tényleg nem volt semmi eldöntve, hiszen Virág Ferencről további információkat kért az államtitkár, amiket a nuncius csak azt követően tudott megszerezni, hogy december 31-én visszaérkezett Budapestre.

Orsenigo nuncius Csávossy Elemér Bélától, a jezsuiták tartományfőnökétől⁸⁰ tájékozódott, meg sem várva a hivatalos írásbeli utasítást. A tartományfőnök válasza január 8-ai keltezéssel érkezett meg Budapestre. A nuncius azért épp Csávossynál érdeklődött, mert a jezsuiták vezették a pécsi Pius-internátust és a Pius alapítványi főgimnáziumot,⁸¹ ráadásul – Orsenigo leírása szerint – már többször szolgáltattak a Szentszéknek titokban pontos információkat.⁸² Csávossy véleménye a jelöltreől egyértelműen pozitív volt. Igazi erényes, lelki embernek, jó szónoknak, serény és buzgó lelkipásztornak tartotta. Azt is leírta róla, hogy a tanítás tisztaságát képviseli:

⁷⁷ *Csizmadia A.*: A magyar állam i. m. 300.; *Salacz G.*: A főkegyúri jog i. m. 92.

⁷⁸ MNL OL K 27 Minisztertanácsi jegyzőkönyvek, az 1925. december 18-ai minisztertanácsi ülés jegyzőkönyve, 42. pont.

⁷⁹ *Salacz G.*: A főkegyúri jog i. m. 92–93.

⁸⁰ 1924-től volt a magyar rendtartomány főnöke. Vö. Napi hírek. (A magyarországi jezsuiták új tartományfőnököt kaptak.). Uj Nemzedék, 1924. szeptember 20. 7. Életéről bővebben lásd *Bikfalvi G.*: Magyar jezsuiták i. m. 47.; *Péteri János*: „Ha szentté nem leszek, hiába születtem!“. Csávossy Elemér élete. 1883–1972. New York 1980.

⁸¹ Vö. Schematismus cleri dioecesis Quinque-ecclesiensis ad annum sanctum a Christo nato MCMXXV. Quinque-ecclesiis 1925. 114–115. A nuncius január 17-ei jelentésében azt írja (ASRS AA.EE.SS. Ungheria, Anno 1920–1926, pos. 13, fasc. 23, fol. 11r–12r), hogy ők vezették a szemináriumot, azonban annak élén 1925-ben Hanuy Ferenc állt.

⁸² ASRS AA.EE.SS. Ungheria, Anno 1920–1926, pos. 13, fasc. 23, fol. 11r–12r.

Virág ugyanis a Vigilantia-bizottság⁸³ tagja volt. Ezen kívül a szeminárium spirituális és rendkívüli gyóntató. Munkásságát a püspöke, a papság, sőt a kormány is elismerte. A jezsuita tartományfőnök meggyőződése az volt, hogy okos és vezetésben jártas, kellő tudását mutatja, hogy egyházmegyei cenzorként és az iskolák felügyelőjeként is tevékenykedik. Alázatos és udvarias, jó erőben van, s amikor beszélgetett vele, a lehető legjobb benyomást szerezte róla.⁸⁴

A január 13-án érkezett szentszéki utasításra a választ a nuncius 17-én küldte meg, vélhetően azért, hogy felettesében ne keltse azt a benyomást, hogy már korábban megkezdte az információgyűjtést. Ebben idézte Csávossy levelét, valamint ismertette a jelölt részletes életrajzi adatait is. Eszerint Virág 1869-ben született, és 1892-ben szentelték pappá. 1901-ben nevezték ki a kisszeminárium, a következő évben a nagyszeminárium tanulmányi igazgatójává. Ezzel egy időben világi középfokú oktatási intézményekben tanított hittant,⁸⁵ a kispapoknak pedig szociológiát és pedagógiát. 1912-ben paksi plébános lett és tíz évvel később nevezték ki a kilenc ezer katolikust számláló Szekszárdra belvárosi plébánosnak. Bírja püspöke elismerését és mind egyházi, mind pedig világi részről kapott kitüntetéseket. 1907-ben pápai káplán lett, 1909-ben a Vigilantia-bizottság tagja és egyházmegyei cenzor, 1915-ben pápai kamarás és dunaföldvári esperes, 1924-ben elnyerte a magyar királyi kormányfőtanácsosi címet, 1925-ben koronczói apát lett. Orsenigo meggyőződése az volt, hogy mind az egyház, mind pedig az állam számára elfogadható, ideális jelölt lenne, akit ha a Szentszék megnevezne, vélhetően a kormány sem utasítana vissza. Megjegyezte, hogy Virág kinevezése Magyarországon nagy feltűnést keltene, mivel a püspököket eddig teljesen más kritériumok alapján választották, azonban az utóbbi fájdalmas történések megmutatták,⁸⁶ mennyire fontos, hogy a püspökökben legyen lelkipásztori szellem, és hogy távol maradjanak a politikától. A vizsgálódás tényét nem közölte a primással sem, mivel úgy tudta, hogy annak már megvan a két jelöltje – itt bizonyára Lepoldra és Breyerre célzott a nuncius –, így nehezen mondana le az ő támogatásukról.⁸⁷ A Szentszék és mindkét nuncius ideális jelöltje tehát egy olyan pap volt, aki nem politizál, és nem a politika, hanem a lelkipásztorkodás terén szerzett elsősorban érdemeket.

⁸³ A hit tisztaságának megőrzésén munkálkodó bizottság. X. Pius pápa 1907-es Pascendi Dominici Gregis enciklikája írta elő, hogy minden egyházmegyében állítsanak fel ilyet. Vö. *Tóvay N. P.*: Tomcsányi i. m. 40. 264. jegyz.

⁸⁴ AAV Arch. Nunz. Ungheria, b. 16, fasc. 2.4, fol. 89rv.

⁸⁵ 1902-ben a pécsi állami főreáliskolában volt hitoktató, aztán a pécsi tanítóképző intézet hitoktatója lett. Vö. Napi hírek. Intézetet cserélő hitoktatók. Pécsi Közlöny, 1902. november 2. 3. 1912-ig végézte az utóbbi hitoktatási tevékenységet. Vö. Magyarország tisztai cím- és névtára 31. (1912) 414.

⁸⁶ Itt talán épp Mészáros János közelebről nem részletezett politikai okokból történő visszautasítására utalhatott a nuncius.

⁸⁷ ASRS AA.EE.SS. Ungheria, Anno 1920–1926, pos. 13, fasc. 23, fol. 11r–12r.

Mészáros János és Virág Ferenc prezentálása a kormánynak

Virág Ferenc személyében tehát ideális jelöltet talált a nuncius arra az eshetőségre, ha a kormány továbbra is fenntartja a Mészáros Jánossal szemben támasztott politikai jellegű kifogását, így már csak ki kellett várni a cselekvésre a megfelelő pillanatot. Ez februárban jött el. Február 1-jei jelentésében a nuncius azt írta, hogy a kiobbant frankhamisítási botrány komoly belpolitikai válságot idézett elő és akár a kormány részleges átszervezését vagy bukását is hozhatja.⁸⁸ Mivel a kormány szerinte le van foglalva ezzel a problémával, és nem szeretne további nehézségeket a már meglévő mellé, ezért feltehetően nem fogja meggondolatlanul ellenezni a Szentszék jelöltjét.⁸⁹

Pietro Gasparri nem késlekedett sokat a válasszal: február 5-én felszólította Orsenigót, hogy az általa novemberben vázoltak szerint cselekedjen: jelezze a kormánynak, hogy a Szentszék Mészárosot szeretné kinevezni a pécsi egyházmegye élére, és ha mégis nehézség merülne fel az elsődleges jelöltet illetően, akkor Virágot terjessze be, rövid válaszadási határidőt szabva.⁹⁰

Az Apostoli Szentszék tehát meg volt győződve arról, hogy Mészáros ellen komoly politikai kifogása a kormánynak nem lehet, különösen a nuncius által vázolt politikai helyzetben. Azonban felkészültek arra a lehetőségre is, ha a kormány mégis nehézségeket támasztana. A nuncius – aki, mint láthattuk – tisztában volt azzal, hogy a kormány nem igazán hajlana Mészáros kinevezésére, külön hangsúlyt helyezett arra, hogy szóbeli jegyzékben közölje a nominációt, amire a magyar fél kénytelen írásbeli választ adni. Tehát szerette volna kikényszeríteni, hogy amennyiben a kényes belpolitikai szituáció és a kormányválság ellenére sem fogadnák el Mészáros személyét,

⁸⁸ Az ügy 1925 decemberében robbant ki, a francia külügyi főtthár a bécsi és francia követnek utalt rá, hogy bizonyos részletekből arra lehet következtetni, hogy a magyar kormány is kompromittálódott az ügyben, azonban ekkor még nem állt érdekében ennek napvilágra hozása, jogi úton próbálták rendezni a kérdést. Január közepére fordult a kocka: egyre inkább előtérbe került a kormány politikai felelősségének kérdése. Kezdetben Horthy környezetének felelőssége merült fel, mígnem 1926. január 23–24. körül már magát Bethlent is azzal gyanúsították, hogy tudott róla. Ahogy Gergely Jenő írja: „Január utolsó és február első napjaiban úgy látszott, hogy Bethlen feje fölött összezsugorodnak a hullámok, és a magyar miniszterelnök örökre eltűnik a politika süllyesztőjében.” – *Gergely Jenő: Franciaország, Bethlen és frankhamisítás. Történelmi Szemle* 26. (1983) 71. Hogy mégsem így lett, az annak köszönhető, hogy a kormányzó, illetve jelentős társadalmi és politikai presztízzsel bíró személyek is kiálltak mellette, valamint Anglia és Olaszország magatartásának. Uo. 67–86., különösen: 67–68., 70–71. A frankhamisítás történeti vonatkozásairól újabban lásd *Ormos Mária: Hamis frankokkal teli bőröndök. In: Skandalum. Magyar közéleti botrányok 1843–1991. Összeáll. Gerő András. Bp. 1993. 175–192.; Ablonczy Balázs: A frankhamisítás. Hálók, személyek, döntések. Múltunk* 53. (2008) 1. sz. 29–56. Ekkor nem hiányzott a magyar kormánynak még egy konfliktus: úgy ítélte meg a nuncius, hogy ez a pár nap éppen megfelelő arra, hogy az Apostoli Szentszék ellenállás nélkül keresztülvigye akaratát a pécsi püspöki szék betöltését illetően.

⁸⁹ ASRS AA.EE.SS. Ungheria, Anno 1920–1926, pos. 13, fasc. 23, fol. 17r.

⁹⁰ AAV Arch. Nunz. Ungheria, b. 16, fasc. 2.4, fol. 93r.

akkor az addig eltitkolt politikai okokat legalább részletezzék, Rómának pedig legyen lehetősége arra, hogy a Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációja 1922. július 30-ai ülésén meghatározott és a pápa által jóváhagyott alapelvek szerint mérlegeljen.⁹¹

Február 9-én tehát a nuncius rövid szóbeli jegyzékben tudatta a külügyminiszterrel, hogy a Szentszék az 1923. május 28-án elhatározottak nyomán Mészárosot szeretné pécsi püspökké kinevezni, és érdeklődött, hogy van-e a jelölt ellen a kormánynak politikai kifogása. A jegyzéket személyesen adta át Walkónak.⁹² Február 19-én Khuen-Héderváry Sándor követségi tanácsos szintén személyesen adta át a nunciussnak a külügyminiszter válaszjegyzékét. A decemberi minisztertanácson megbeszélte döntésnek megfelelően utalt arra, hogy a magyar kormány fenntartja a Daruváry külügyminiszter által az 1923. június 8-ai és augusztus 6-ai jegyzékekben megfogalmazott álláspontját Mészáros kinevezése ellen.⁹³ Politikai ellenvetést tehát nem tartalmazott a válasz. Energikus szóváltást okozott a jegyzék Khuen-Héderváry és a nuncius között, amely azzal végződött, hogy a nuncius ragaszkodott az okokat tartalmazó hivatalos írásbeli nyilatkozathoz. E nélkül nem akarta a választ Rómába továbbítani.⁹⁴ A nuncius beszámolója szerint Khuen-Héderváry végül engedett a kérésének és másnapra ígerte a kiegészítő jegyzéket.⁹⁵ A rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter 19-ei napi jelentésében az áll, hogy közölte a nunciussal, nincs felhatalmazása az okok közlésére, illetve egy ilyen hivatalos formában megfogalmazott írásbeli nyilatkozatot nem adhatnak át anélkül, hogy a vallás- és közoktatásügyi miniszterrel előtte egyeztetnék volna. A nuncius ezt megértette, de továbbra is kérte a nyilatkozatot. Khuen-Héderváry jelentésében arról nincs szó, hogy ezt meg is ígerte volna neki, de azt jelezte, hogy a Szentszékkal diplomáciai konfliktus lehet az ügyből, amelyet elkerülendőnek tartott.⁹⁶

Végül február 20-án személyesen nyújtottak át a nunciussnak egy rövid feljegyzést, melyben Mészáros elutasítását azzal indokolták, hogy a világháborút követő válságos időkben állásfoglalása nem volt elég határozott és egyértelmű, ezért nem

⁹¹ Bővebben lásd *Tóth Krisztina*: A főkegyúri jog a Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációja agendáján 1920 körül. In: Magyarország és a római Szentszék II. Vatikáni magyar kutatások a 21. században. Szerk. Tusor Péter – Szovák Kornél – Fedeles Tamás. (CVH I/15.) Bp.–Róma 2017. 337–360. A bíborosok tanácskozásáról: Uo. 349–351. A forrás közölve: Uo. 357–360.

⁹² *Csizmádia A.*: A magyar állam i. m. 300.; *Salacz G.*: A főkegyúri jog i. m. 93. Az eredeti dokumentum: MNL OL K 64 20. cs. 34. t. 91. res. pol./1926, fol. 61r. A note verbale másolata a nunciaturai irattárban: AAV Arch. Nunz. Ungheria, b. 16, fasc. 2.4, fol. 107r.

⁹³ *Salacz G.*: A főkegyúri jog i. m. 93.; *Csizmádia A.*: A magyar állam i. m. 300. A jegyzék eredetije: AAV Arch. Nunz. Ungheria, b. 16, fasc. 2.4, fol. 108r.

⁹⁴ Bővebben: *Salacz G.*: A főkegyúri jog i. m. 93–95.

⁹⁵ ASRS AA.EE.SS. Ungheria, Anno 1920–1926, pos. 13, fasc. 23, fol. 19r–20r, 19v. Orsenigo nuncius február 21-ei beszámolója. Az eddigi szakirodalom a találkozóról a nunciusi beszámólót nem ismerte.

⁹⁶ MNL OL K 64 20. cs. 34. t. 100. res. pol./1926, fol. 78–81. Khuen-Héderváry napi jelentése. (Az iratanyagban több példányban megtalálható, néhol hiányosan, itt az első teljeset idézem.)

bírja a kormány teljes bizalmát.⁹⁷ A nuncius a jegyzék átvételekor meg is jegyezte, hogy túl általánosnak tartja a feljegyzést, és az tűnik ki belőle, hogy a kormány túlzó feltételt támaszt a jelölttel szemben: a megválasztandó püspöknek a teljes bizalmát kell élveznie. Ezekre fel is hívta helyben a miniszter figyelmét, aki ezt a helyzetet kényességével magyarázta. A nuncius február 21-ei Pietro Gasparrinak szóló beszámolójában leszögezte, hogy a kinevezéssel kapcsolatos római alapelv nem sérült: sikerült elérni, hogy a kormány körvonalazza az elutasítás politikai indokait, ha nem is túl részletesen. Azt is jelentette elöljárójának, hogy a vallás- és közoktatásügyi miniszter bejelentkezett nála, s vélhetően egypár olyan személy ügyét szeretné előmozdítani a pécsi püspöki kinevezésre, akiket a Szentszék már kizárt a jelöltek közül.⁹⁸

Orsenigo ezért még aznap sietve átadta újabb szóbeli jegyzékét, érdeklődve, hogy Virág Ferenc ellen van-e politikai jellegű kifogása a kormánynak. Egyúttal felhívta a figyelmet arra, hogy a Mészáros ellen felhozott indokok túl általánosak, pontatlanok, és nem szolgálhatnak a jövőre nézve precedensül.⁹⁹ Ez valóban teljesen váratlanul érte a magyar kormányt. Maga a nuncius sem volt teljesen biztos a lépés pozitív kimenetelében, hiszen a döntéshez, ahogy ő tudta, szükséges volt a kormányzó, a miniszterelnök, a vallás- és közoktatásügyi miniszter és a prímás véleményének kikérése is.¹⁰⁰ Az időzítés megfelelő volt, a külügyminiszter már március 2-án közölte, hogy nincs kifogása a jelölt ellen, azonban a hivatalos választ akkor adják majd meg, ha Bethlen – aki másnap indult Genfbe a Népszövetség tanácskozására¹⁰¹ – hazatért és tapintatosan közölte Vass-sal is a fejleményeket.¹⁰²

⁹⁷ A jegyzék eredetije: AAV Arch. Nunz. Ungheria, b. 16, fasc. 2.4, fol. 109r. *Salacz G.*: A főkegyúri jog i. m. 95. az szerepel, hogy a külügyminiszter személyesen vitte el, a MNL-ban található piszkozaton is az van, hogy „a miniszter” személyesen kézbesítette (MNL OL K 64 20. cs. 34. t. 94. res. pol./1926, fol. 58r). A nuncius levelében azonban azt írja, hogy „ugyanaz a miniszter” hozta neki a feljegyzést, aki 19-én a jegyzéket (ASRS AA.EE.SS. Ungheria, Anno 1920–1926, pos. 13, fasc. 23, fol. 19r–20r). Mivel Kluen-Héderváry ekkor meghatalmazott miniszter is volt (1925. október 15-én nevezte ki Horthy rendkívüli követté és meghatalmazott miniszterré a III. fizetési osztályba – Budapesti Közlöny, 1925. október 16. 1.), előfordulhat, hogy a politikai kifogásról a feljegyzést is ő adta át.

⁹⁸ ASRS AA.EE.SS. Ungheria, Anno 1920–1926, pos. 13, fasc. 23, fol. 19r–20r, 19v–20r.

⁹⁹ A dokumentum eredetije: MNL OL K 64 20. cs. 34. t. 97. res. pol./1926, fol. 57r. Tartalmát a már idézett 1926. február 21-én kelt jelentésében ismertette Pietro Gasparrival a nuncius: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, Anno 1920–1926, pos. 13, fasc. 23, fol. 19v.

¹⁰⁰ ASRS AA.EE.SS. Ungheria, Anno 1920–1926, pos. 13, fasc. 23, fol. 20r. Orsenigo nuncius jelentése, 1926. febr. 21.

¹⁰¹ Vö. *Gergely J.*: Frankhamisítás i. m. 78.

¹⁰² ASRS AA.EE.SS. Ungheria, Anno 1920–1926, pos. 13, fasc. 23, fol. 23rv: a nuncius március 3-ai jelentése Pietro Gasparrinak. Bethlen útjának nagy volt a tétje, ugyanis többek között azt remélte Magyarország, hogy a Népszövetség dönteni fog pénzügyi ellenőrzésének megszüntetéséről annak megvizsgálását követően, hogy Magyarország megfelelt-e a népszövetségi kölcsön felvételekor megfogalmazott ajánlásoknak és sikerült-e a szanalási programot végrehajtani. Ez a várakozás végül ekkor még nem teljesült, március 5-én a bizottság svájci elnöke úgy határozott, hogy titkárságát megbízza az ellenőrzés esetleges megszüntetése jogi és technikai feltételeinek elemzésével, de javaslatot nem tett sem a kontroll megszüntetésére, sem pedig fenntartására. *Gergely J.*: Frankhamisítás i. m. 78–79.

Meglehet, hogy a nuncius ebben a halogatásban Vass püspöki reményeinek ismételt feléledését látta, így még a miniszterelnök március 17-ei hazaérkezése előtt kérte a végleges választ. Távollétében Khuen-Héderváry járt el a külügyminiszter nevében. Kapcsolatba lépett a vallás- és közoktatásügyi miniszterrel, aki napi jelentése szerint betegen, influenzásan feküdt, így nem tudta a kormányzó konszenzusát kikérni, viszont felhatalmazta Khuen-Héderváryt, hogy ezt megtegye helyette. A kormányzó a kinevezésre március 15-én rábólintott, amit a kultuszminiszterrel telefonon közölt. Ezek után a nunciussal előszóban ismertette a kormány hivatalos álláspontját: nincs ellenvetésük Virág Ferenc kinevezése ellen. Khuen-Héderváry napi jelentése szerint a döntést nem foglalták írásba, mivel korábban Zichy esetében is hasonlóan jártak el.¹⁰³ A nuncius a kedvező választ azonnal meg is táviratozta Rómába,¹⁰⁴ másnap pedig hosszabb jelentésben számolt be a fejleményekről. Ebben többek között megemlítette, hogy szóban kommunikálták, hogy részükről nincs akadálya a kinevezésnek, vélhetően azért, mert nem szeretnék a Mészárossal kapcsolatban felmerült fenntartásokat konkretizálni, és a szóbeli jegyzéknek arra a részére is felelni. Arról is beszámolt, hogy indiszkréción folytán kiszivárgott a püspöki kinevezés híre. Jelentésében külön kitért arra, hogy a sajtóban a pécsi püspöki kinevezést élénk érdeklődés övezte, s hogy ezzel kapcsolatban számos találgatás látott napvilágot, melyek között először március 16-án jelent meg a leendő pécsi püspök neve, a nuncius szerint vélhetően azok indiszkréciónja nyomán, akikről a kormány Virág Ferencről információt szerzett.¹⁰⁵

A pécsi püspöki kinevezéssel kapcsolatos sajtóincidens

A pécsi püspöki kinevezés tényének híre már március 13-án, illetve 14-én megjelent a lapokban, a kinevezettéről azonban ekkor még csak találgattak, és Virág neve fel sem merült.¹⁰⁶ Ennek ellenére szóba került a kinevezéssel kapcsolatos híreket cáfoló közlemény kiadásának lehetősége a nuncius Khuen-Héderváryval folytatott, március 15-ei beszélgetése során. A meghatalmazott miniszter ezt nem tartotta volna célszerűnek, mivel véleménye szerint akkor még jobban

¹⁰³ Salacz G.: A főkegyúri jog i. m. 96. A válasz március 15-ére datálva, Khuen-Héderváry aláírásával megtalálható: AAV Arch. Nunz. Ungheria, b. 16, fasc. 2.4, fol. 114r.

¹⁰⁴ ASRS AA.EE.SS. Ungheria, Anno 1920–1926, pos. 13, fasc. 23, fol. 24r.

¹⁰⁵ Cesare Orsenigo nuncius levele Pietro Gasparrinak, 1926. márc. 16.: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, Anno 1920–1926, pos. 13, fasc. 23, fol. 28rv.

¹⁰⁶ Lásd pl. Ki lesz a pécsi püspök? Egri Népujság, 1926. március 13. 1. – A cikk nem bocsátkozik találgatásokba, csak azt írja le, hogy Rómából azt jelentették a Magyar Kurirnak, hogy megtörtént a döntés. Hasonlóan közli a hírt: Napihírek. (A pécsi püspöki székhely betöltése). Budapesti Hírlap, 1926. március 13. 8. Egy másik sajtóorgánum tudni véli, hogy Kriston Endrét nevezték ki: Kriston Endre az új pécsi püspök. Magyarország, 1926. március 14. 4.

ráirányították volna a közvélemény figyelmét a témára.¹⁰⁷ A nuncius Gasparritól instrukciókat kért a kinevezéssel és a kormány, valamint az érdekelt tájékoztatásával kapcsolatban, hogy ha a pápa döntött és megtörtént a kinevezés, véget vethessen a találgatásoknak.¹⁰⁸

Mivel március 16-tól kezdve több újság is beszámolt Virág kinevezéséről,¹⁰⁹ az a helyzet állt elő, hogy maga az érintett, Virág Ferenc is a sajtóból értesülhetett először esetleges jelöléséről. Gasparri távirata ugyanis, melyben utasította a nunciust, hogy érdeklődjeg meg tőle, elfogadja-e a kinevezést, csak március 18-án kelt, és egy nappal később érkezett meg a nunciatúrára.¹¹⁰ Március 20-án már ott volt Virág beleegyezése,¹¹¹ és ezután a nuncius Zichy püspököt is értesítette a kinevezés tényéről, pápai titoktartás kötelezettsége mellett.¹¹² Ezekkel a történetekkel párhuzamosan – bár Khuen-Héderváry, mint láthattuk, ezt nem javasolta – a nuncius az újságokban cáfolatot jelentetett meg a kinevezéssel kapcsolatban.¹¹³ A püspökkari tanácskozáson, ahol a pápa több üzenetét közvetítette az egyházi vezetők felé,¹¹⁴ szintén felolvasott egy cáfolatot a kinevezésről.¹¹⁵ Vajon miért volt ezekre szükség, ha a Szentszék már úgylis eldöntötte, hogy Virág Ferenc lesz az új pécsi püspök, és a kormány sem emelt ez ellen semmilyen kifogást?

A lépést csak részben magyarázza, hogy az érintettet magát még nem értesítették a döntésről hivatalosan, írásban. Sokkal inkább a megjelent cikkek tartalmában kell a magyarázatot keresnünk, és meg kell vizsgálnunk a cáfolat szövegét. Az incidensnek valójában inkább a püspökkinevezések során követendő gyakorlat kialakítása állt a háttérben, mintsem a konkrét püspöki kinevezés idő előtti napvilágra kerülése körüli indiszkréció. Orsenigo nuncius ugyanis az *Uj Nemzedék* március 17-ei száma nyomán – melyben egy olyan cikk jelent meg, mely szerint a kormányzó két nappal korábban megerősítő záradékkal látta el az új pécsi püspök

¹⁰⁷ *Salacz G.*: A főkegyúri jog i. m. 96.; MNL OL K 64 20. cs. 34. t. fol. 52rv: 147. res. pol./1926. Khuen-Héderváry napijelentése.

¹⁰⁸ Cesare Orsenigo nuncius levele Pietro Gasparrinak, 1926. márc. 16.: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, Anno 1920–1926, pos. 13, fasc. 23, fol. 28rv.

¹⁰⁹ Ezek közül kettő a nuncius március 22-ei, Virág Ferenc pécsi püspöki kinevezéséről szóló értesítése mellett a Prímási Levéltárban is megtalálható (Pesti Napló és az Uj Lap március 16-ai cikkei): PL Cat. D/c 925/1926 ad 1242/1926.

¹¹⁰ AAV Arch. Nunz. Ungheria, b. 16, fasc. 2.4, fol. 95r (Pietro Gasparri rejtjeles távirata a nunciushoz); uo. fol. 94r. (a nuncius Virág Ferencnek elküldött levelének másolata).

¹¹¹ AAV Arch. Nunz. Ungheria, b. 16, fasc. 2.4, fol. 96r. Gasparrit még aznap értesítette a nuncius és kérte, hogy jelezze a L'Osservatore Romanóban történő publikálás időpontját. ASRS AA.EE.SS. Ungheria, Anno 1920–1926, pos. 13, fasc. 23, fol. 26r.

¹¹² AAV Arch. Nunz. Ungheria, b. 16, fasc. 2.4, fol. 97r.

¹¹³ AAV Arch. Nunz. Ungheria, b. 16, fasc. 2.4, fol. 120 utáni r: a cáfolat szövege olasz nyelven. Bővebben lásd később e tanulmányban.

¹¹⁴ Ennek háttéréről részletesen lásd *Tóth K.*: Modernkori katolicizmus i. m. 243–255.

¹¹⁵ Az 1926. március 17-ei püspökkari konferencián a pécsi püspöki kinevezéssel kapcsolatban felolvasott kommuniké: AAV Arch. Nunz. Ungheria, b. 16, fasc. 2.4, fol. 119r.

kinevezési okmányát, s erről már hivatalosan értesítették is a kinevezettet, aki a következő napokban a kormányzónál tiszteleg, hogy megköszönje neki a kinevezés megerősítését¹¹⁶ –, elvi tisztázást látott szükségesnek a sajtóban. A megjelent cikk ugyanis azt a hamis benyomást kelthette az olvasókban, hogy a katolikus püspök a kinevezését a református kormányzónak köszönheti. Ez a hír nemcsak a benne szereplő tévedések miatt várt korrigálásra, hanem azért is, mert egy alapvetően katolikus, de nagyrészt a kormány által támogatott sajtóorgánum hasábjain jelent meg.¹¹⁷ Így felmerült a nunciusban a gyanú, hogy a tudatlanságon kívül akár szándékos ferdítésről is szó lehet, és a népben, valamint a klérusban azt a tévhitet akarták kelteni, hogy a kinevezés joga a kormányzó kezében van.

Mivel ez volt a kalocsai érseki székhely betöltését követően az első alkalom, hogy püspököt neveztek ki, és a püspöki székek betöltésének módjában a király nélküli királyságban követendő gyakorlat ekkor volt kialakulóban, a nuncius meglátta a lehetőséget a téves adatok helyreigazításában. A kormánnyal szemben mind Zichy, mind Virág kinevezésével Róma akarata jutott érvényre: még ha némi vargabetűt követően is, de világi befolyástól mentesen sikerült jelöltjét kineveznie. A római álláspont egyértelmű volt: főkegyúr nem lévén, a püspökök kinevezése a Szentszék kizárólagos joga. A püspökkinevezéseknek erre a rendjére világít rá a nuncius tisztázó kommunikációjában. E szerint: „A pápai nunciatura kötelességének tartja kijelenteni, hogy a közelmúltban a lapok hasábjain a pécsi püspöki székhely betöltésére nézve közölt hír »nem felel meg a valóságnak«, mert a *Szentszék*, amelynek most a magyarországi püspökök kinevezése »kizárólagos joga«, arra nézve semmiféle döntő határozatot nem hozott. Mihelyt a kinevezés megtörténik, a pápai nunciatura az illetékes tényezőkkel közölni fogja.”¹¹⁸

A kommunikék több lap szó szerint le is közölte. A nuncius szerint ez alkalmat adott arra az újságoknak, hogy a közvéleménynek elmagyarázzák, hogyan zajlik valójában a püspökök kinevezése Magyarországon, és egyik lap sem talált e módban kifogásolnivalót. Ráadásul a kormány egy funkcionáriust is elküldött hozzá,

¹¹⁶ A kormányzó megerősítette az új pécsi püspök kinevezését. Uj Nemzedék, 1926. március 17. 3. A nunciaturai iratanyagban az újságcikk és fordítása: AAV Arch. Nunz. Ungheria, b. 16, fasc. 2.4, fol. 120v.

¹¹⁷ Politikai, keresztény napilap volt, felelős szerkesztője Cavallier József, kiadója a Központi Sajtóvállalat. Vö. *Wünscher Frigyes*: Csonka-Magyarország sajtója. I. rész. Budapest. (A sajtó könyvtára.) Bp. 1927. 85.

¹¹⁸ Az eredeti közlemény olaszul: AAV Arch. Nunz. Ungheria, b. 16, fasc. 2.4, fol. 120 utáni r. Ebből kihúzva, hogy sok hír nem felelt meg a valóságnak, különösen az Uj Nemzedék március 17-ei számában megjelent hír. A fentiekben az újságokban szó szerint lehozott változatot közlöm. Lásd pl. Hírek. A nunciatura – cáfolja a pécsi püspök kinevezési híret. Magyarország, 1926. március 18. 7. (Dólttel kiemelés az eredetiben.); A pécsi püspökség ügye. Uj Nemzedék, 1926. március 19. 2.

aki elnézést kért a titok megsértéséért és az újságokban közölt pontatlanságért.¹¹⁹ A sajtó egy része valóban a püspökkinevezés rendjének elmagyarázására használta fel az alkalmat,¹²⁰ azonban az újságcikkek közül akadtak olyanok is, amelyek ráéreztek a helyesbítés közlésének valódi okára. A *Magyarság* például nagyon jól rámutatott: a cáfolat vélhetően egy még elintézetlen konfliktust jelez a római Szentszék és a magyar állam között. Ahogy a szerző fogalmaz: „Erre e pillanatban gondolni sem akarunk, mert a magyar királynak főkegyúri joga nem tartozik azok közé a politikai kérdések közé, amelynek napirendre tűzése szolgálná a keresztény felekezetek közötti békét és az ország nyugalma. Ha pedig csupán félreértésről vagy hamis információról van szó, akkor meg kell találni a módját annak, hogy a hír forrását felderítsék és az érintett tiszteletreméltó egyházi férfiú reputációja érdekében a zűrzavaros helyzetet mielőbb tisztázzák.”¹²¹

Egy másik újság, a *Pécsi Napló* határozottan rámutatott a kommuniké megjelenésének valódi okára: „Ebben a demontálásnak látszani akaró hivatalos közlésben a »most« és »kizárólagos« szavakon fekszik a hangsúly és úgy hisszük, hogy nem tévedünk, amikor annak a nézetünknek adunk kifejezést, hogy a most említett hivatalos közlés csakis ezen két szónak emlékeztetbehozásáért látott napvilágot.”¹²² A cikk írója szerint ez valójában felesleges volt, hiszen mindenki tudja, hogy nincs apostoli királyunk. Sőt, a következőképpen fogalmaz: „De ha nincs is királyunk, azért szuverén királyság vagyunk és a szentszék közjogának tiszteletbentartása mellett is csak kormányunk hozzájárulása mellett iktatható be bárki egy püspöki stallumba. Ha a nunciatura annyira kényes és érzékeny a szentszék kizárólagos jogának megvédésében: reméljük, hogy a kormány is meg fogja védeni szuverenitását és akkor a demonté érdemlegesen csak annyit jelent, hogy ma még Virág Ferenc kinevezése nincs a szentszék által aláírva – de holnap vagy holnapután már meg fog ez történni. Qui vivra verra.”¹²³

A cikkből egyenesen az a benyomása lehetett az olvasónak, hogy Virág Ferenc a kormány jelöltje volt, ahogy a *Friss Újság* által leközölt hír utolsó mondata is ezt sugallta: „Az bizonyos, hogy a pécsi püspöki székre a magyar kormány Virágh Ferenc apátplébánost ajánlotta, de figyelmen kívül hagyták a hír közlésekor, hogy a királyság szünetelése következtében a római szentszék határozata előtt

¹¹⁹ ASRS AA.EE.SS. Ungheria, Anno 1920–1926, pos. 13, fasc. 23, fol. 32r–33r. Ahogy a nunciaturai anyagban található feljegyzésből kitetszik, március 17-én Csizsárik járt nála és kért elnézést az indiszkrécióért. AAV Arch. Nunz. Ungheria, b. 16, fasc. 2.4, fol. 120r.

¹²⁰ Pl. A budapesti nunciatura szerint a Szentszék még nem döntött a pécsi püspöki szék betöltéséről. Pesti Napló, 1926. március 18. 2.; Zavar az új pécsi püspök kinevezésének közzététele körül. Budapesti Hírlap, 1926. március 18. 2.

¹²¹ Hírek. A nunciatura – cáfolja a pécsi püspök kinevezési híret. Magyarság, 1926. március 18. 7.

¹²² Demonté? Pécsi Napló, 1926. március 19. 1.

¹²³ Uo.

kinevezés megtörténtéről beszélni korai.¹²⁴ *Az Est* tudósítója pedig Klebelsberg vallás- és közoktatásügyi minisztert kérdezte meg a hírről, aki feleletében az előzetes tárgyalások és a megegyezés jelentőségét hangsúlyozta: „Püspököt Róma addig természetesen nem nevezi ki, amíg a magyar kormánnyal személyében meg nem egyezett. Erről előzetes tárgyalások folytak és ezek arra vezettek, hogy egy személyben meg tudtunk egyezni. Miután ezen túl jutottunk, a pécsi püspök kinevezése most fog majd megtörténni. A lapokban megjelent különböző ellentétes hírek azért tüntetik fel bonyolultnak az ügyet, mert ezek a hírek megelőzték magát a kinevezés eseményét.”¹²⁵ Az értesülést a *Dunántúl* című újság is átvette.¹²⁶

Miközben tehát a nuncius diplomáciai sikerként könyvelte el március 25-én Gasparrinak írott jelentésében a helyzet tisztázását, a korabeli sajtótermékek áttekintését követően láthatjuk, hogy korántsem volt ilyen egyértelmű a kommunikáció hatása, hiszen több helyen is félreértették a történeteket, és Virágot a kormány jelöltjeként mutatták be. A nuncius szándéka pozitív volt: a Szentszék szerepének tisztázása. Lépése azonban nem mindenütt váltotta ki a remélt hatást. Pozitív értékelése vélhetően abban is gyökerezett, hogy a nunciushoz a kérdéssel kapcsolatban megjelent cikkeknek csak egy szűk köre jutott el – a nunciatúrai iratanyagban az ügy mellett az *Uj Nemzedékből*, *Pester Lloyd*-ból, *Nemzeti Újságból* kivágott cikkeket találunk, illetve a *Magyar Kurír* hosszas fejtegetését a püspökök kinevezésének módjáról Magyarországon¹²⁷ –, így talán nem is tudott lépésének a szándékolttal némileg ellentétes hatásáról.

Epilógus

A kinevezés március 22-én vált hivatalossá, amikor a *L'Osservatore Romano* hírt adott róla. Amint erről Gasparritól tudomást szerzett a nuncius, hivatalosan is értesítette a kinevezésről a kormányt, a prímást, Zichyt és magát az érintett Virág Ferencet is.¹²⁸ Erről a lapok úgy adtak hírt, hogy március 21-ei kelettel a pápa kinevezte a szekszárdi plébánost pécsi püspökké.¹²⁹ A nuncius március 25-én fog-

¹²⁴ Kavarodás a pécsi püspök kinevezése körül. Virágh Ferenc püspöki kinevezését cáfolja a nuncius. *Friss Újság*, 1926. március 19. 2.

¹²⁵ A kultuszminiszter a pécsi püspök kinevezéséről. *Az Est*, 1926. március 20. 16.

¹²⁶ A kultuszminiszter a pécsi püspöki székhely betöltéséről. *Dunántúl*, 1926. március 20. 4.

¹²⁷ *Vö. AAV Arch. Nunz. Ungheria*, b. 16, fasc. 2.4, 120rv, 120 utáni r, 121r, 122r, 123r.

¹²⁸ *AAV Arch. Nunz. Ungheria*, b. 16, fasc. 2.4, fol. 99r (Gasparrri távirata a nunciushoz), fol. 100r (Virág Ferencnek írt levél), fol. 101r (Walko Lajosnak írt levél) – eredetije: MNL OL K 64 20. cs. 34. t. 165. res. pol./1926. fol. 50r., 102r (Zichy Gyulának írt levél); fol. 103r (Csernoch Jánosnak írt levél) – eredetije: PL Cat. D/c 925/1926 ad 1242/1926.

¹²⁹ *Vö. pl.* Megjött a pécsi püspök kinevezése. A pápa vasárnap írta alá Virág Ferenc püspöki kinevezését. *Nemzeti Újság*, 1926. március 23. 2.; *Hírek. Hivatalos értesítés a pécsi püspök kinevezéséről. Magyarság*, 1926. március 23. 6.

lalta össze Róma számára az elmúlt napok eseményeit. Hangsúlyozta, hogy Virág kinevezése Magyarországon általános meglepedésre szolgált, s minden újság pozitívan nyilatkozott róla. Kedvező benyomást keltett továbbá az a tény is, hogy az új püspök az egyszerű nép soraiból származott (édesapja postamester volt), és gyakorló lelkipásztorként került a magas pozícióba.¹³⁰

A pécsi püspök kinevezésekor valójában a Szentszék akarata érvényesült, hisz a kormány egyik jelöltje sem volt Róma számára elfogadható. Orsenigo nuncius szerint a magyar kormány álláspontját jól tükrözik a vallás- és közoktatásügyi miniszter által azokban a napokban egy magyar püspöknek mondottak: „elérkezünk arra a pontra, hogy a kormány már nem is dicsérhet egy papot, mivel attól lehet tartani, hogy ezzel kárt okoz neki”.¹³¹

A kinevezést követően a felszentelés kérdése került napirendre. Mivel az új pécsi püspök plébános volt a pécsi egyházmegyében, a nuncius sürgette a felszentelését és a székfoglalóját.¹³² Pietro Gasparri március 30-ai, Orsenigónak küldött válaszában meglepedéssel fogadta a nuncius 25-ei jelentését a kinevezés kedvező fogadtatásáról és a cáfolat hatásáról. Biztosította arról, hogy a Konzisztoriális Kongregációnál megsürgette a bullák kiállítását, illetve azt kérte, hogy ha a nuncius esetleg szükségesnek látja, táviratilag jelezze, és felhatalmazást kér a pápától arra, hogy Virág Ferencet már az előtt is felszentelhesék, mielőtt megérkeznének a bullák.¹³³

Virág Ferenc április 11-én írt a nunciusnak, s közölte, hogy Zichy Gyulát kérte meg a felszentelésre a primás betegsége miatt, és hogy szeretné, ha május 6-án kerülne erre sor.¹³⁴ Április 13-án a nuncius továbbította a pápának írt köszönőlevelét és folyamodványát,¹³⁵ illetve mind április 13-án, mind pedig 20-án maga is pártolólágot írt a bíboros államtitkárnak, kérve az engedélyt, hogy a megjelölt napon szentelhesék Virágot pécsi püspökké, még ha az nem is ünnepnap, és abban az esetben is, ha addig esetlegesen nem érkeznének meg a bullák. Ugyanakkor azonban jelezte, hogy a bullák időbeni megérkezése fontos lenne,

¹³⁰ ASRS AA.EE.SS. Ungheria, Anno 1920–1926, pos. 13, fasc. 23, fol. 32r–33r.

¹³¹ Uo. fol. 33r. A fent idézett mondat olaszról fordítva.

¹³² Uo.

¹³³ AAV Arch. Nunz. Ungheria, b. 16, fasc. 2.4, fol. 126r.

¹³⁴ AAV Arch. Nunz. Ungheria, b. 16, fasc. 2.4, fol. 131–132. A nuncius április 13-án jelezte Virágnak, hogy folyamodványát továbbította Rómába, és hogy az esküszövegről – melynek formuláját a kormány a kinevezett püspöknek megküldte – a vallás- és közoktatásügyi miniszterrel szóban egyeztettek (uo. fol. 130r). A nunciaturai iratanyagban a következő szövegű eskü található meg: „Én Ferenc Virág püspök esküszöm a szent evangéliumokra hogy Magyarország főméltóságú Kormányzójának hive leszek, és ígérem, hogy sem közvetve, sem közvetlenül semmiben részt nem veszek, ami Magyarország jogaival és érdekeivel ellentétben áll. Isten engem úgy segítjen!” – Uo. fol. 129r.

¹³⁵ 1926. április 9-ei keltezéssel: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, Anno 1920–1926, pos. 13, fasc. 23, fol. 40r.

mivel ezzel is hangsúlyoznák a Szentszék tekintélyét.¹³⁶ Az engedélyt még április 20-án Gasparri táviratilag megküldte, így lehetővé vált május 6-án a püspökök szentelés megtartása.¹³⁷ A fő felszentelő Zichy Gyula, a társszentelők Kránitz Kálmán veszprémi felszentelt püspök és Horváth Győző kalocsai felszentelt püspök voltak. A szertartáson Cesare Orsenigo nuncius is részt vett.¹³⁸

Utódjának felszentelését követően tartott beszédében Zichy Gyula kiemelte, hogy bár őt Pius pápa a kívánsága ellenére emelte a kalocsai érseki méltóságba „vígasszul megadta, hogy azt szentelhessem pécsi utódommá, aki 20 éven át odaadó, lelkes, gyümölcsökben gazdag lelkeszi munkával támogatta mindig és mindenütt főpásztori törekvéseimet.”¹³⁹ Ez a pár sor nagyon beszédes, különösen annak tudatában, hogy a mai olvasó már tisztában van vele: a pécsi püspöki székre Virág Ferencet valójában Zichy Gyula javasolta a római Kúriának.

THE FILLING OF THE EPISCOPAL SEE OF PÉCS IN 1926

by *Krisztina Tóth*

SUMMARY

In a session of 21 May 1923, the cardinals of the Congregation of Extraordinary Ecclesiastical Affairs discussed the filling of the archiepiscopal see of Kalocsa and the consequent potential vacancy of the see of Pécs. They proposed those pointed out by the nuncio Lorenzo Schioppa, Gyula Zichy as archbishop of Kalocsa, and János Mészáros as bishop of Pécs. Yet on account of the government's veto, Zichy, while appointed apostolic administrator of Kalocsa, remained bishop of Pécs. In 1925, he was appointed archbishop of Kalocsa and apostolic administrator of Pécs. The paper explores the tactics used by the Hungarian government, its representatives, the Apostolic See, and the nuncio with regard to the future bishop of Pécs. It examines the candidates supported by the different parties, the way in which Ferenc Virág, parish priest of Szekszárd, was eventually elevated to the episcopal see of Pécs, and the background to the press denial released by the nuncio's office when Virág's candidature was prematurely leaked.

¹³⁶ ASRS AA.EE.SS. Ungheria, Anno 1920–1926, pos. 13, fasc. 23, fol. 37r. (a nuncius április 14-ei levele), uo. fol. 45r (a nuncius április 20-ai levele).

¹³⁷ A bullák május 14-én érkeztek meg, ekkor olvasták fel őket a székeskáptalan előtt, és kánonjogilag ekkor vette át a püspök egyházmegyéje kormányzását. Vö. PEL I.1.a.2. 1534/1926, május 14-ei dátumú bejegyzés. Lásd még Virág Ferenc átvette a pécsi egyházmegye kormányzását. Uj Nemzedék, 1926. május 18. 5.

¹³⁸ A PEL-ban a beiktatásával és az egyházmegye kormányzatának átvételével kapcsolatos dokumentumok (1551/1926 alatt: 1186/1926, 1534/1926 és 1537/1926; 1451/1926; 1532/1926) 2018. november 26-án nem voltak az iktatókönyv szerinti iktatási helyükön megtalálhatók.

¹³⁹ KFL I.1.c. Zichy Gyula, „Hivatali iratok, beszédek, meghívók” feliratú doboz, Zichy Gyula beszédei között. A felszentelésen elmondott beszédének kézírata.